

La psychosomatique et le malaise actuel dans la culture

Culture contemporaine et pulsions de mort

Ο Angelus Silesius έλεγε « το τριαντάφυλλο είναι χωρίς γιατί». Εμείς στην ταραχώδη και βίαιη εποχή μας μπορούμε να πούμε: « το κακό είναι χωρίς γιατί».

Τα θέματα του συμποσίου και της παρουσιάσής μου με οδήγησαν να διερευνήσω το πώς δρα η ενόρμηση της καταστροφικότητας στον δυτικό πολιτισμό στην εποχή της μετα-νεωτερικότητας.

Η ωμή βία εκδηλώνεται σε πολέμους, στην τρομοκρατία, εναντίον των γυναικών, των παιδιών και συμπολιτών μας που είναι «διαφορετικοί», σε ρατσιστικές δράσεις, χωρίς καμιά έγνοια για τον άλλο που πεθαίνει ή υποφέρει. Βία ασκούν επίσης τα πρόσωπα, που, με μοναδικό κίνητρο το κέρδος, καταστρέφουν την φύση αδίστακτα. Η τεχνολογία επίσης μπορεί να εξυπηρετήσει την βία όταν χρησιμοποιείται για να αποανθρωποήσει τις ανθρώπινες σχέσεις. Βία ασκείται ακόμα όταν υπάρχει ένας κοινωνικός δαρβινισμός, ο οποίος αγνοεί τα δικαιώματα των ανθρώπων με ιδιαίτερες ικανότητες. Όλες αυτές οι μορφές βίας, και άλλες, ακόμα και εκείνες που στο τέλος μπορούν να στραφούν εναντίον του ίδιου του εαυτού μας, τροφοδοτούνται από την ενόρμηση θανάτου.

Το θέμα του συμποσίου: *Η ψυχοσωματική και η ενεστώσα δυσφορία στον πολιτισμό* καθορίζεται από τρία σημαίνοντα: την ψυχοσωματική, την κουλτούρα και την ενεστώτα δυσφορία, που μας παραπέμπει, μεταξύ άλλων, στην έννοια της ενεστώσας νεύρωσης. Ο Freud στο βιβλίο του «Πολιτισμός πηγή δυστυχίας» (1930) ερευνά τις ψυχολογικές διαδικασίες, οι οποίες δρουν σε συλλογικό επίπεδο, ώστε να διατηρηθεί η κοινωνική συνοχή.

Θα πρέπει να επισημάνω ότι ο Freud προτίμησε να χρησιμοποιήσει τον γενικό όρο "Kultur", αγνοώντας την διάκριση μεταξύ Kultur και Zivilization που έγινε από Γερμανούς διανοούμενους κατά τον δέκατο ένατο αιώνα και μέχρι το τέλος του Τρίτου Ράιχ. Ήδη ο Freud στο έργο του «Το μέλλον μιας αυταπάτης» (1927) απαξίωσε την διάκριση που γίνονταν μεταξύ Kultur και Zivilization [4].

Ο πολιτισμός είναι κάθε μορφή εργασίας, οργάνωσης και θεσμών των ανθρώπων, που βρίσκονται πέραν της πρωτόγονης μη-οργάνωσης. Σύμφωνα με τον Freud, για να είναι ο άνθρωπος ευτυχισμένος, πρέπει να ικανοποιήσει τις επιθυμίες του, δηλαδή τις ενορμήσεις του, ιδιαίτερα τις σεξουαλικές και επιθετικές ενορμήσεις, που δεν έχουν εξημερωθεί από το εγώ και έτσι να κατακτήσει μια πλήρη ατομική ελευθερία, μια κατάσταση που μπορεί να βλάψει τον πλησίον του.

Έτσι, για την ασφάλεια όλων των ατόμων, αλλά της κοινότητας, ο άνθρωπος ένιωσε την ανάγκη να αποποιηθεί την αχαλίνωτη ελευθερία και να εισαγάγει (θεσπίσει) τον πολιτισμό, ο οποίος αποτελεί το «συνολικό άθροισμα των επιτευγμάτων και μηχανισμών [...] που εξυπηρετούν δύο σκοπούς: να προστατεύσει τον άνθρωπο από τη φύση και να ρυθμίσει τις σχέσεις των ατόμων μεταξύ τους». Ο πολιτισμένος άνθρωπος αισθάνεται ασφαλέστερος από τον πρωτόγονο άνθρωπο. Ο πολιτισμός του εξασφαλίζει πολλαπλά οφέλη: να γλιτώσει από σωματικά και ψυχικά βάσανα, μέχρι να ενδιαφερθεί για την ομορφιά και να εκφραστεί μέσω της τέχνης. Στην πραγματικότητα η συνύπαρξη των ανθρώπων μπορεί να επιτευχθεί εάν συνεργαστούν αρμονικά ο Έρωτας και η Ανάγκη, που έτσι μπορούν να συμβάλουν στην εξέλιξη του πολιτισμού. Η επιθετική τάση του ανθρώπου τον καθιστά θηρευτή για τους άλλους. Ο πολιτισμός τείνει να αντιμετωπίσει αυτή την ενορμητική συνθήκη επιβάλλοντας μια καταναγκαστική δράση στα άτομα, η οποία εξασφαλίζει την οριοθέτηση των σεξουαλικών και επιθετικών αξιώσεων, με τίμημα την οδύνη που νιώθουν οι άνθρωποι στην καθημερινή, προκειμένου να παράσχει την απαραίτητη ασφάλεια σε κάθε άτομο και σε ολόκληρη την κοινότητα. Το συλλογικό Υπερεγώ, το οποίο διαθέτει την ποιότητα ενός πατρικού Υπερεγώ, θα θεσπίσει το νόμο. Όπως στο ατομικό, έτσι και στο συλλογικό επίπεδο, η αντιπαλότητα μεταξύ του αυτό (αρχή της ευχαρίστησης) και του εγώ (αρχή της πραγματικότητας) προκαλεί συναισθήματα ενοχής και την ηθική συνείδηση διαμέσου της δράσης του υπερεγώ.

Ο πολιτισμός μέσω της εκπαίδευσης επιβάλλει την αναστροφή της επιθετικότητας επί του εαυτού. Μέσω των πολλαπλών ταυτίσεων με τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς, η διαίρεση του εγώ οδηγεί στο σχηματισμό του υπερεγώ, το οποίο γίνεται εκπρόσωπος του πολιτισμού και συνεπώς κατευθύνει την επίθεση εναντίον του εγώ. Η ένταση που αναπτύσσεται μεταξύ του υπερεγώ και του εγώ οδηγεί στη συνείδηση της ενοχής ή στην ασυνείδητη ενοχή, η οποία εκδηλώνεται ως

ανάγκη για τιμωρία. Το Υπερεγώ μπορεί να θεωρηθεί ως ο εκπρόσωπος του πατέρα ή μάλλον ως ο εκπρόσωπος του εσωτερικευμένου πατέρα του πατέρα (παππού), όμως η ένταση του σαδισμού του είναι ανάλογη με τη σαδισμό που το παιδί απηύθυνε στα αντικείμενα του

Το υποκείμενο για να μην χάσει την αγάπη της γονεϊκής αυθεντίας ή της κοινωνικής εξουσίας, αποποιείται τις ανεπίτρεπτες ενορμητικές κινήσεις. Έτσι, αποφεύγει το άγχος της απώλειας της αγάπης αυτής της εξουσίας, δηλαδή το κοινωνικό άγχος. Ωστόσο, παρά την αποποίηση των ενορμήσεων σε συνειδητό επίπεδο, το υποκείμενο δεν αποφεύγει να νιώσει άγχος έναντι του Υπερεγώ, το οποίο επιβάλλει αυτήν την τιμωρία. Αυτό συμβαίνει γιατί η ασυνείδητη πρόθεση να πραγματοποιήσει τις απαγορευμένες απωθημένες επιθυμίες του, δεν μπορεί να κρυφτεί από το αυστηρό υπερεγώ.

Ο Freud (1939), στο «Μωυσής και η μονοθεϊστική θρησκεία», εξηγεί ότι η σοβαρότητα του Υπερεγώ προς το Εγώ, μάλλον θα καθοριστεί από την ένταση της φαντασιακής επίθεσης του παιδιού προς το αντικείμενο, παρά από την αυστηρότητα του γονιού που βίωσε του παιδί. Το Υπερεγώ δηλαδή απλώνει τις ρίζες του στο Αυτό και θα επιβάλει την αρμόζουσα τιμωρία. Συμπερασματικά, το πολιτιστικό περιβάλλον επιβάλλει την ενορμητική αποποίηση, η οποία δημιουργεί την ηθική συνείδηση, η οποία στη συνέχεια απαιτεί μια νέα ενορμητική αποποίηση.

Το Υπερεγώ είναι «ένα δεμάτιο απαγορεύσεων», το οποίο ενισχύει τον λόγο ύπαρξης και την συνοχή του, μέσω της δευτερογενούς επένδυσης του συνόλου, δηλαδή γίνεται απρόσωπο Υπερεγώ, επειδή δεν σχετίζεται με ένα πρόσωπο. Ο απρόσωπος χαρακτήρας του Υπερεγώ μπορεί να απεικονιστεί διαμέσου της αρνητικής θεολογίας (αποφατισμός) του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτη, όπως έδειξε ο F. Pasche. Όπως αναφέρθηκε το Υπερεγώ του παιδιού διαμορφώνεται σε συνάρτηση με το Υπερεγώ των γονέων. Η εσωτερίκευση της γονεϊκής εξουσίας, διαμέσου της εγκατάστασης του Υπερεγώ εξηγεί την ανάγκη για αυτο-τιμωρία. Οι απαιτήσεις και η αυστηρότητα του υπερεγώ είναι δύσκολο να υιοθετηθούν και να γίνουν σεβαστές από το υποκείμενο, το οποίο θα χρησιμοποιήσει τις διχοτομήσεις για να ικανοποιηθεί, παραβαίνοντας την απαγόρευση και στην συνέχεια θα ζητήσει συγχώρεση για τις παραβάσεις (Green, 2007, p.168). Όταν το Εγώ υποτάσσεται στο Υπερεγώ λαμβάνει χώρα μια ενορμητική αποσύνδεση και η επακόλουθη εργασία του αρνητικού της ενόρμησης θανάτου θα καταλήξει στον μαζοχισμό. Στην

πραγματικότητα, η ενόρμηση θανάτου θα συνδεθεί μερικώς στο Υπερεγώ, το οποίο συνδέει την επιθετικότητα με το αίσθημα ενοχής. Ωστόσο αυτή η σύνδεση είναι πάντα ατελής και το μέρος της κυμαινόμενης επιθετικότητας ανακτάται από τον μαζοχισμό και χρησιμοποιείται εναντίον του Εγώ (Green, 2007).

Ο Freud υπογράμμισε την αντιπαράθεση των δυνάμεων του θανάτου με τις δυνάμεις της ζωής και τη σημασία που έχει ο πολιτισμός για τη διατήρηση του ανθρώπινου είδους. Η εργασία και οι άλλες δραστηριότητες δεν αρκούν για να εξασφαλίσουν τη συνοχή της κοινότητας. Είναι επομένως απαραίτητο οι άνθρωποι να αγαπήσουν ο ένας τον άλλον κάνοντας την οικονομία της σεξουαλικής ζωής. Επομένως, ο πολιτισμός τίθεται στην υπηρεσία του Έρωτα ώστε να συνδέσει λιβιδινικά τα πλήθη των ανθρώπων, εξ ου και η σύσταση: «αγάπα τον πλησίον σου ως εαυτόν». Σε αυτήν την ζωτικής σημασίας διαδικασία για την επιβίωση του ανθρώπινου είδους εναντιώνεται η ενόρμηση της καταστροφικότητας, παράγωγο της ενόρμησης του Θανάτου. Χωρίς την αμυντική παρέμβαση του πολιτισμού δεν υπάρχει κανείς λόγος να αγαπάμε τον ξένο (τον άλλο). Είναι παράλογο να αγαπάς τον πλησίον σου ως εαυτό όταν έχουμε την τάση να είμαστε "λύκοι".

Ο Freud αναρωτιέται: « Η πρόοδος του πολιτισμού θα μπορέσει και σε ποιο βαθμό να δαμάσει τις διαταραχές που προκαλούν οι ανθρώπινες ενορμήσεις της επιθετικότητας και της αυτοκαταστροφής»; Στην έκδοση του 1930 του «Πολιτισμός πηγή δυστυχίας» ο Freud εκφράζει την ελπίδα ότι « ο αιώνιος Έρωθς θα κάνει μια προσπάθεια να επικρατήσει στην μάχη εναντίον του επίσης αθάνατου αντιπάλου του» (σελ. 89). Το 1931, στη δεύτερη έκδοση του βιβλίου του, προσθέτει ότι κανείς δεν μπορεί «να προεικάζει την επιτυχία ή το αποτέλεσμα» αυτής της αντιπαράθεσης. Λίγο πριν το θάνατό του, τα τραγικά γεγονότα που ακολούθησαν την έκδοση του βιβλίου επιβεβαίωσαν την απαισιοδοξία του ότι η ενόρμηση της καταστροφικότητας θα μπορούσε να επικρατήσει. Στην πραγματικότητα, ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος έδειξε ότι κανένας πολιτισμός δεν μπορεί να προστατευθεί από την αυτοκαταστροφή. Ο Bauman στο βιβλίο του «Νεωτερικότητα και το Ολοκαύτωμα» υποστηρίζει ότι το Ολοκαύτωμα δεν αποτελούσε μια αποτυχία του πολιτισμού, αλλά μάλλον ότι ο γραφειοκρατικοποιημένος πολιτισμός μας επαρκούσε για να προκαλέσει το Ολοκαύτωμα.

Ο πολιτισμός αποτελεί λοιπόν μια κοινωνική τάξη που περιλαμβάνει μια πολυπλοκότητα της κοινωνικής ζωής, η οποία μας απομακρύνει από τους προγόνους μας. Σε αυτήν την συλλογική οργάνωση παρατηρούμε μια αναλογία με την τάση του ψυχικού οργάνου να αναπτυχθεί σύμφωνα με την αρχή της πολυπλοκότητας. Το τίμημα που θα πρέπει να καταβληθεί για μια τέτοια συλλογική πολυπλοκότητα, καθώς και για τα υψηλά πολιτιστικά επιτεύγματα, τα οποία μια πολιτισμένη ζωή καθιστά εφικτά, είναι μια υπερβολική απώθηση, που οδηγεί στην ενοχή. Το αίσθημα της ενοχής, ιδιαίτερα της ασυνείδητης, χρησιμεύει για να εξουδετερώσει την επιθυμία για επίθεση.

Οι πρόοδοι των επιστημών και της τεχνολογίας δεν επιτυγχάνουν πάντα να μας προστατεύσουν από τις φυσικές καταστροφές και τις επιδημίες. Επίσης οι ιδεολογίες και οι θρησκείες μπορούν να ανάψουν το μίσος και τη δολοφονική τρέλα στα πλήθη και να τα οδηγήσουν σε ανείπωτες φρικαλεότητες. Θεωρώ ότι αυτές οι εκδηλώσεις της ενόρμησης της καταστροφικότητας είναι το αποτέλεσμα ενός συλλογικού μητρικού υπερεγώ. Οι άνθρωποι δεν αποδέχονται την έμφυτη τάση τους για το "κακό" και την καταστροφή, την οποία ασμένως αποδίδουν στον διάβολο ή στον "άλλο".

Η ενορμητική αντιπαράθεση θα εκφραστεί επίσης στο συλλογικό επίπεδο. Η ενόρμηση της ζωής εκδηλώνεται με την τάση της να συνδέει τα άτομα - σχετίζοντάς τα λιβιδινικά- σε αυξανόμενους σχηματισμούς, ώστε τελικά να δημιουργηθούν όλο και μεγαλύτερες ανθρώπινες κοινωνίες. Η ενόρμηση του θανάτου, που χαρακτηρίζεται από την αποσύνδεση, τείνει να διαλύσει αυτές τις ενότητες του πλήθους και γενικότερα την πολιτιστική συνοχή. Ωστόσο η ενόρμηση της καταστροφικότητας ενδέχεται να τεθεί στην υπηρεσία του Έρωτα όταν προστατεύει τον εαυτό. Θα μπορούσε επίσης να αποτελέσει πηγή ναρκισσιστικής απόλαυσης επειδή πραγματώνει τις παλιές επιθυμίες παντοδυναμίας του εγώ.

Οι θρησκείες υποσχέθηκαν στον άνθρωπο να τον λυτρώσουν από το αίσθημα ενοχής του - το οποίο θεωρείται ως συνέπεια της αμαρτίας. Η στάση ενός ατόμου που τιμωρείται με τις δοκιμασίες εξιλέωσης και επιβάλλει αποχές όταν χτυπηθεί από μια δυστυχία, μπορεί να κατανοηθεί, εάν ταυτίσουμε το πετρωμένο με γονεϊκή εξουσία. Με άλλα λόγια η δυστυχία παραπέμπει στο γεγονός ότι το υποκείμενο δεν είναι πλέον αγαπητό από το Υπερεγώ, τον θεματοφύλακα της γονεϊκής αυθεντίας.

Το αίσθημα της ενοχής εκφράζει μια βαθιά αμφιθυμία, την μάχη μεταξύ του Έρωτα και του Θανάτου και την ένταση που αναπτύσσεται μεταξύ των προσδοκιών του Εγώ και των απαιτήσεων του Υπερεγώ. Στην ανάπτυξη του ατόμου, ο κύριος στόχος είναι η ευχαρίστηση, ενώ η ένταξη σε μια κοινότητα αποτελεί μόνο ένα μέσο. Ωστόσο στην πολιτιστική διαδικασία, ο κύριος στόχος είναι να σχηματιστεί μια κοινότητα, ενώ η ευτυχία των ατόμων έχει περιορισμένο ενδιαφέρον. Η ανθρωπότητα διαμορφώνει επίσης ένα Υπερεγώ, το οποίο ευνοεί την ανάπτυξη του πολιτισμού.

Όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων, το συλλογικό Υπερεγώ απαιτεί να γίνονται σεβαστές οι εντολές του. Η ηθική λειτουργεί υπέρ της κοινότητας, αγνοεί τα συμφέροντα του ατόμου και τείνει να χαλιναγωγήσει τις επιθετικές και τις σεξουαλικές ενορμήσεις. Θεσπίζει μια εντολή χωρίς να αναρωτηθεί εάν αυτή είναι δυνατόν να εφαρμοστεί. Το απόφθεγμα "αγάπα τον πλησίον ως εαυτόν" είναι παράλογο χωρίς τη φυσική ηθική που προσφέρει στο άτομο την ναρκισσιστική ικανοποίηση ότι είναι καλύτερο από τον εγωιστή πλησίον του. Αν η ηθική προέρχεται από την θρησκεία, τότε συνοδεύεται με μια ανταμοιβή από το επέκεινα.

Ακολουθώντας τον Freud ως ψυχοσωματιστές οφείλουμε να εξετάσουμε τα κοινωνικο-πολιτιστικά φαινόμενα που επηρεάζουν το ψυχόσωμα ως ανάλογα των κλινικών καταστάσεων. Οι Marty και Debray (1989) υπογράμμισαν ότι κατά την κλινική διερεύνηση ενός θέματος πρέπει να αξιολογηθούν οι κοινωνικο-πολιτιστικές παραμέτρους. Εμφανίζονται με σχετικά αντικειμενικό τρόπο, διαμέσου της εμφάνισης, του στυλ και κυρίως της γλώσσας του υποκειμένου. Επίσης αποκαλύπτονται στο αντιμεταβιβαστικό επίπεδο, για παράδειγμα στον τρόπο με τον οποίο ο ασθενής προσελκύει το ενδιαφέρον του θεραπευτή στις επενδύσεις και τις αντι-επενδύσεις του και την αντίστοιχη τοπογραφική, δυναμική και οικονομική σημασία τους που έχουν.

Ωστόσο εξαιτίας των περιορισμένων θεωρητικών εργαλείων της ψυχοσωματικής, όταν οι Marty και Debray έκαναν αυτές τις διαπιστώσεις -σύμφωνα με τους ίδιους- έλλειπε από τις μελέτες τους μια γενικότερη εκτίμηση των πιο εκλεπτυσμένων κοινωνικο-πολιτιστικών παραγόντων. Εναπόκειται σε εμάς να συνεχίσουμε την έρευνα προς αυτήν την κατεύθυνση. Οι Marty και Debray υποστήριξαν: «Αυτό μας φαίνεται ακόμα πιο λυπηρό, καθώς η εξέλιξη των δυτικών κοινωνιών μπορεί να επηρεάσει την εξέλιξη της ψυχικής δομής των ατόμων.

Ορισμένα ρεύματα της σύγχρονης κοινωνίας φαίνεται να εξηγούν τόσο την έξεσημασμένη μείωση των νευρωτικών οργανώσεων, σε σύγκριση με τις κλινικές περιγραφές του Freud, όσο και την αντίστοιχη αύξηση των παθολογιών του χαρακτήρα, που εμφανίζουν μια φτωχή ψυχική οργάνωση και ιδιαίτερα μια ανεπαρκή λειτουργία του προσυνειδητού. [Ουσιαστικά πρόκειται για μεταίχμιες περιπτώσεις, το επικρατούν σύγχρονο υπόδειγμα ψυχικών διαταραχών].

Αυτές οι ψυχικές διαταραχές υποδηλώνουν την ναρκισσιστική ευθραυστότητα του ατόμου, ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που διαπιστώνουμε ότι συνοδεύει τις σωματικές ασθένειες. Η σύγχρονη καταναλωτική κοινωνία, μέσω της τρέχουσας «μηχανιστικής» λειτουργίας της, ευνοεί το σχηματισμό ενός μεγαλειώδους ψεύτικου εαυτού και την αποσυναισθηματοποίηση - που διευκολύνονται από τις νέες τεχνολογίες. Η οριακή παθολογία - νεύρωση χαρακτήρα και νεύρωση συμπεριφοράς - που χαρακτηρίζεται από την ανεπαρκή οριοθέτηση μεταξύ του υποκειμένου και του αντικειμένου και μεταξύ των ψυχικών κατηγοριών του υποκειμένου, μαρτυρά την προσβολή του ναρκισσισμού και της ταυτότητας του υποκειμένου, ως επακόλουθο των τραυματισμών που έχει υποστεί.

Στη σύγχρονη εποχή, η ανάγκη για ελευθερία συνεχώς αντιπαράτίθεται με την καταναγκαστική δράση που επιβάλλει ο πολιτισμός για να την ελέγξει. Η εξέλιξη των κοινωνιών επιβεβαίωσε ότι υπάρχει ένας συμβιβασμός μεταξύ της ανάγκης για ελευθερία και της ανάγκης για ασφάλεια - χρειαζόμαστε και τις δύο, όμως για να επωφεληθούμε ιδιαίτερα από την μία, θα πρέπει να θυσιάσουμε την άλλη. Όμως, εάν βλάψουμε είτε την μία είτε την άλλη τόσο το άτομο όσο και η κοινότητα θα υποφέρουν. Η ταλάντωση ανάμεσα σε μια υπερβολική ελευθερία και μια υπερβολική ασφάλεια καθιστά την ευτυχία για το άτομο εφήμερη, αν όχι απρόσιτη· θα πρέπει λοιπόν και η κοινότητα και το άτομο να δεσμευτούν σε μια διαδικασία προσωπικής ψυχικής επεξεργασίας και συλλογικών διαπραγματεύσεων ώστε να βρεθεί ο βέλτιστος συμβιβασμός.

Πολιτισμός ντροπής και πολιτισμός ενοχής

Από τους αρχαϊκούς χρόνους ο πολιτισμός κάθε κοινωνίας είχε χαρακτηριστικά που παραπέμπουν είτε σε μια ναρκισσιστική προβληματική είτε σε μια αντικειμενότροπο θεματική, η οποία όταν εξελίχθηκε, όπως π.χ. στην Ελλάδα της κλασικής εποχής, απέκτησε οιδιπόδειο χαρακτήρα.

Ο Dodds χρησιμοποίησε τους όρους «πολιτισμός ντροπής» και «πολιτισμός ενοχής» για να περιγράψει ορισμένα χαρακτηριστικά των Ελλήνων της αρχαϊκής και της κλασικής εποχής. Αντιπαραθέτει στους πολιτισμούς που χαρακτηρίζονται από την ενοχή τους πολιτισμούς στους οποίους η παράβαση οδηγεί στο συναίσθημα της ντροπής έναντι του άλλου.

Η διάκριση μεταξύ των δύο πολιτισμών είναι σχετική, καθώς πολλοί τύποι συμπεριφοράς που χαρακτηρίζουν τους «πολιτισμούς ντροπής» θα διατηρηθούν κατά την αρχαϊκή και κλασική εποχή. Λαμβάνει χώρα μια μετάβαση αλλά αυτή είναι προοδευτική και ελλιπή.

Στην αρχαϊκή εποχή (Όμηρος, Πίνδαρος, Σοφοκλής) κυριαρχούν τα έντονα αισθήματα ανασφάλειας και ανθρώπινης αδυναμίας (αμηχανία), τα οποία έχουν στο θρησκευτικό επίπεδο αποδίδονται στην εχθρότητα του θεού. Οι θεοί θεωρούν δυσάρεστο γεγονός την κάθε επιτυχία, την οποιαδήποτε ευτυχία του ανθρώπου, που ενδεχομένως θα μπορούσε να τον ανυψώσει πάνω από τη θνητή του κατάσταση, αμφισβητώντας έτσι το προνόμιό τους στην μακαριότητα.

Ωστόσο στην "Οδύσσεια" ο Δίας, όχι μόνον δεν είναι εχθρικός απέναντι στους ανθρώπους, αλλά προστατεύει τους ικέτες, τους ξένους και τους ζητιάνους. Εμφανίζεται ήδη ως ο ησιοδικός εκδικητής των φτωχών και των καταπιεσμένων. Ο Ζεύς γίνεται μάλιστα ευαίσθητος στην ηθική κριτική που του απευθύνουν οι άνθρωποι και παραπονιέται ότι αυτοί κατηγορούν τους θεούς για την δυστυχία τους αντί να συνειδητοποιήσουν ότι οι ίδιοι με την συμπεριφορά τους προκαλούν τους μπελάδες τους.

Ο Όμηρος στην Ιλιάδα περιγράφει εμμέσως τη σημασία του ναρκισσισμού στον πολιτισμό κατά την αρχαϊκή περίοδο και την αποδέσμευση του μίσους και της καταστροφικότητας που πυροδοτούν τα ναρκισσιστικά τραύματα. Οι περιπτώσεις του Αχιλλέα και του Αίαντα είναι παραδειγματικές. Ο Αχιλλέας ορμόμενος από την τιμή της δόξας, είναι το παράδειγμα του πολεμιστή που κλείνεται σε ένα ναρκισσισμό θανάτου και πρώτα ζητάει από τον Δία να καταστρέψει τους Έλληνες όταν ο Αγαμέμνονας προσέβαλε την τιμή του, παίρνοντάς του την Βρισηίδα και αργότερα, όταν πληγώνεται από τον θάνατο του Πατρόκλου, ρίχνεται στην μάχη σαν τρελός και εξοντώνει τους αντιπάλους του. Η απώλεια των ναρκισσιστικών του αντικειμένων προκαλεί μια τέτοια οργή, η οποία δεν λογαριάζει ούτε τη ζωή του ούτε την ζωή των άλλων. Στην Ιλιάδα η ντροπή τραυματίζει το θύμα της διαρκώς.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι ήρωες θα πρέπει να αποδώσουν αυτή την κακοτυχία τους μάλλον σε έναν δαίμονα, μια κακοήγη δύναμη παρά σε αυτούς τους ίδιους.

Ο Dodds συσχετίζει τον πολιτισμό ντροπής με ένα κοινωνικό τρόπο ζωής, όπου ο πατέρας είναι παντοδύναμος και δεν αναγνωρίζει καμιά αυθεντία πάνω του, ενώ στον πολιτισμό ενοχής, ο οποίος εξελίσσεται προοδευτικά από την αρχαϊκή περίοδο στον μονοθεϊσμό, ο νόμος τοποθετείται πάνω από τον πατέρα. Μόνο η επανόρθωση του λάθους δεν διαφέρει στις δύο περιπτώσεις. Το πέρασμα από την ντροπή στην ενοχή συνδέεται με το πέρασμα που οδηγεί από την ιδέα της μόλυνσης και της βρωμιάς στην συνείδηση του ηθικού κακού. Θεωρώ ότι στην περίπτωση του πολιτισμού ντροπής βασικά ενέχεται ο ναρκισσισμός, ενώ στην περίπτωση του πολιτισμού ενοχής κυριαρχεί η υπερεγωτική θεματική.

Η μελέτη του Green (1983) για τον Αίαντα και τον Οιδίποδα είναι ενδεικτική των δυο τύπων πολιτισμού. Η περίπτωση του Αίαντα σχετίζεται με τον πολιτισμό ντροπής (ναρκισσιστική προβληματική). Ο Αίαντας τρελαίνεται από οδύνη και ντροπή γιατί δεν ήξερε να νικήσει ούτε με το δίκιο, ούτε με την δύναμη. Με πληγωμένη την περηφάνια του σκοτώνεται ρίχνοντας το κορμί του στο ξίφος του, δώρο του Έκτορα.

Και για τον Σοφοκλή το κλειδί της τραγωδίας είναι η ντροπή. Η ίδια η τρέλα δεν εξηγεί το σφάλμα, απλά είναι η χειρότερη από όλες τις ντροπές, το σημείο της αποδοκιμασίας του θεού. Η ίδια η τρέλα δεν συγχωρείται, παίρνει εδώ μία σημασία ατιμίας γιατί προκαλεί μία φονική πράξη χωρίς δόξα. Γελοιοποιεί τον ήρωα, ο οποίος αντί να αντιμετωπίσει τους εχθρούς του καταστρέφει αθώα ζώα, που προορίζονται για τροφή. Όταν έρχεται στα συγκαλά του ο θάνατος μοιάζει να είναι η μοναδική λύση. Ο Αίας έχοντας χάσει την τιμή του δεν μπορεί να ζει πια. Κανένας θεσμός δεν αντιστέκεται σε αυτόν τον πειρασμό του τίποτα. Δεν σκέφτηκε την οικογένειά του και τα παιδιά του, που μετά τον θάνατό του θα μπορούσαν να γίνουν σκλάβοι. Αυτό δεν αρκεί για να τον αποτρέψει να αυτοκτονήσει. Θα αφήσει το σώμα του σαν ένα μίasma που θα πρέπει οι εχθροί του να αποφασίσουν αν θα το αφήσουν τροφή στα όρνια ή θα το ενταφιάσουν στο πλαίσιο της διαδικασίας της επανόρθωσης. Η ναρκισσιστική οργή θριαμβεύει επί της αντικειμενότροπης αγάπης.

Η ηθική του μέτρου θα πρέπει να υιοθετηθεί. Όσοι γεννήθηκαν άνθρωποι αλλά διαμορφώνουν σχέδια που δεν είναι ανθρώπινα, γίνονται ματαιόδοξα και διαστροφικά πλάσματα, που τελικά υποκύπτουν, λόγω της έλλειψης μέτρου (ύβρις),

στις δυστυχίες που τους στέλνουν οι θεοί. Το παράδειγμα του Αίαντα είναι χαρακτηριστικό για να το συγκρίνουμε με εκείνο του Οιδίποδα.

Το έγκλημα του Οιδίποδα δεν είναι λιγότερο σοβαρό. Η δικαιολογία του είναι η άγνοια, η εξαπάτηση, η παγίδα του θεού. Η τιμωρία, στην οποία θα υποβληθεί θα του επιβάλλει αφενός να χάσει τα μάτια, τα οποία ήθελαν να δουν πολλά και αφετέρου να απαγορεύσει στον εαυτό του, με τη βοήθεια της κόρης του Αντιγόνης, να ζήσει με τους ανθρώπους και να τους μολύνει.

Η ζωή του μετά το λάθος του δεν μπορεί να του δώσει ευχαρίστηση, όμως είναι οι θεοί που θα κρίνουν πότε θα τελειώσει, γιατί εκείνοι του την έδωσαν. Επιπλέον ο Οιδίποδας δεν επιθυμεί να εγκαταλείψει τα αντικείμενά του. Αυτά είναι η ζωή του και αυτά τον βοηθούν να μένει ζωντανός. Του είναι αδύνατο να εγκαταλείψει τα αντικείμενά του ακόμα κι αν γίνει ένας καταστροφικός παράγων στην ζωή ορισμένων παιδιών του. Θα μισήσει τα αγόρια του και θα αγαπήσει πατρικά τα κορίτσια του, καρπούς της αιμομειξίας του.

Είναι φανερό, ότι στις δυο περιπτώσεις που αναφερόμαστε, αντιπαρατίθενται δύο προβληματικές, οι οποίες αντιστοιχούν σε δύο τύπους επιλογής και επένδυσης του αντικειμένου. Στον Οιδίποδα η επένδυση είναι αντικειμενότροπη και η παράβαση προκαλεί ενοχή. Στον Αίαντα η επένδυση του αντικειμένου είναι ναρκισσιστική και η παράβαση, στην περίπτωση της απογοήτευσης, προκαλεί ντροπή.

Στην απολογία του Αίαντα ορισμένα στοιχεία θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι συνηγορούν ότι αυτή η μορφή του ναρκισσισμού σχετίζεται με τον μαζοχισμό. Η αυτοτιμωρία είναι εμφανής. Όμως ο μαζοχισμός-αυτοτιμωρία- δεν αποτελεί την χαρακτηριστική θεματική του Αίαντα. Ο τελευταίος αυτοκτονεί για να σώσει την τιμή του.

Οικονομία και ενόρμηση του θανάτου

Επιδιώκοντας να κατανοήσουν την τρέχουσα κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, ο G. Dostaler και ο B. Maris (2010) επιχειρούν μια ανθρωπολογική

ανάλυση, όπου υποστηρίζουν ότι η κινητήρια δύναμη του καπιταλισμού είναι αυτή της ενόρμησης του θανάτου, η οποία ευτυχώς τίθεται στην υπηρεσία του ανάπτυξης. «Υπό αυτήν την έννοια, ο Έρως κυριαρχεί επί του Θανάτου, τον χρησιμοποιεί, ιδιαίτερα στην κακοποίηση της φύσης. Ο Θάνατος όμως κατοικεί στον Έρωτα: η ευχαρίστηση βρίσκεται στην καταστροφή - όπως συμβαίνει εξάλλου στην περίπτωση της κατανάλωσης, που είναι μόνο καταστροφή, σε αντίθεση με την επένδυση, η οποία αποτελεί την άρνηση της κατανάλωσης. (Σελίδα 9.)

Αυτοί οι συγγραφείς αναρωτιούνται εάν δεν γινόμαστε μάρτυρες μιας μείζονος καμπίης σε αυτήν την διαδικασία. Ο ξέφρενος αγώνας για μια παραγωγή, η οποία δεν ρυθμίζεται πλέον από την ικανοποίηση των αναγκών, αλλά απαιτείται από την αναζήτηση μελλοντικών κερδών, ακόμη και με τη δημιουργία αλοτριωτικών αναγκών κατανάλωσης. Έτσι η σύγχρονη κοινωνικοοικονομική εξέλιξη αποτελεί ένα παράδειγμα του θριάμβου της ενόρμησης του θανάτου.

«Στο τωρινό στάδιο της παγκοσμιοποίησης όλα υπόκεινται στον νόμο του κεφαλαίου και του εμπορίου. Ούτε το μικρότερο κομμάτι του πλανήτη δεν μπορεί να ξεφύγει από τον νόμο της συσσώρευσης» (σελ. 113) [...] Η ομογενοποίηση του κόσμου είναι επί το έργον στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, ενώ πανταχού παρούσα είναι και η δυτική συμπεριφορά της αποταμίευσης: αποταμιεύουμε χρήματα, αποταμιεύουμε ζωή, όμως αρνούμαστε να αναπαραχθούμε αρκετά. Και οι δύο αυτές συμπεριφορές συνδέονται μεταξύ τους. (Σελίδα 114.)

Για τον πολιτικό επιστήμονα Huntington, οι μεγάλες συγκρούσεις είναι πια το αποτέλεσμα πολιτισμικών διαφορών, όπως αυτές που βάζουν σε αντιπαράθεση τον μουσουλμανικό με τον Εβραϊκό και τον Χριστιανικό κόσμο. Αυτές οι συγκρούσεις των πολιτισμών απεικονίζουν εξαιρετικά τον «ναρκισσισμό των μικρών διαφορών», τον οποίο επισήμανε ο Freud. Αυτό είναι εμφανέστερο στην περίπτωση των πολέμων μεταξύ των λαών που είναι κοντινοί στα επίπεδα ανάπτυξης και πολιτισμού· οι πόλεμοι στην Γιουγκοσλαβία, την Συρία και την Λιβύη κλπ. αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Οι πολιτικοί ή οι θρησκευτικοί ηγέτες συχνά χρησιμοποιούν την ιδεολογία για να χειραγωγήσουν την ανάγκη του υποκειμένου να προβάλλει προς τα έξω την καταστροφικότητα και το μίσος του. Η εγγύτητα της παγκοσμιοποίησης οδήγησε στην έκρηξη του ναρκισσισμού των μικρών διαφορών.

Αναφέραμε ήδη ότι ο Freud στο «Πολιτισμός πηγή δυστυχίας» εμφανίζεται απαισιόδοξος για την έκβαση της σχέσης μεταξύ καλού και κακού και τον

ανταγωνισμό μεταξύ των ενορμήσεων της ζωής και των ενορμήσεων του θανάτου. Και στις δυο α αντιπαραθέσεις αποκαλύπτουμε ότι ο πολιτισμός, δύναμη της ζωής και της διατήρησης του ανθρώπινου είδους, φέρει εντός του την ενόρμηση του θανάτου, εναντίον της οποίας αγωνίζεται αδιάκοπα. (Σελίδα 12).

Ο Freud αναφέρει στο τέλος του παραπάνω βιβλίου του την «μυρμιγκοφωλιά», η οποία αποτελεί την κατάργηση της ατομικής βούλησης, όπως συμβαίνει στα ολοκληρωτικά καθεστώτα. Η «μυρμιγκοφωλιά» σημαίνει το τέλος της ανθρωπότητας. Θα παρακολουθούμαστε, θα ελεγχόμαστε από τον Μεγάλο Αδελφό της πληροφορικής. Το μήνυμα του «Πολιτισμός πηγή δυστυχίας» είναι ανησυχητικό: Ο πολιτισμός χαλιναγωγεί την ενορμηση θανάτου, όμως η ενορμηση θανάτου βρίσκεται σε αυτόν. Μήπως η ανθρωπότητα επιζητεί ασυνείδητα τον θάνατος της;

Καταστρέφοντας τη φύση ενδέχεται να γίνουμε τα θύματα του δικού μας ασυνειδήτου ενάντια σε εμάς τους ίδιους. (σελίδα 14). Η σοβαρή κλιματική κρίση, το ανησυχητικό δημογραφικό πρόβλημα στην Ευρώπη, η εμφάνιση νέων -συχνά επιθετικών - υπερδυνάμεων στην Ασία αποτελούν κακούς οιωνούς για το μέλλον.

Κλιματική κρίση

Η δίψα για συσσώρευση πλούτου ωθεί τους ανθρώπους να διαψεύδουν την καταστροφή του πολιτισμού μας και της φύσης, επίσης μια έκδηλη έκφραση της ενόρμησης θανάτου. Οι σαδιστικές στοματικές και πρωκτικές ενορμήσεις γίνονται εκπρόσωποι της καταστροφής. Ο νατουραλιστής D. Attenborough (2018), απευθυνόμενος σε εκπροσώπους 200 χωρών που συγκεντρώθηκαν στο Κατοβίτσε για την κλιματική αλλαγή, τόνισε ότι «... αντιμετωπίζουμε μια παγκόσμιας εμβέλειας καταστροφή, η οποία προκαλείται από τον άνθρωπο· [πρόκειται] για την μεγαλύτερη απειλή που αντιμετωπίζουμε εδώ και χιλιάδες χρόνια: την κλιματική αλλαγή. [...] Αν δεν δράσουμε, η κατάρρευση των πολιτισμών μας και η εξαφάνιση ενός μεγάλου μέρους του φυσικού περιβάλλοντος είναι εμφανής».

Ο Attenborough πρόσθεσε: «Οι πολίτες σε όλο τον κόσμο μίλησαν. Ο χρόνος επείγει. Επιθυμούν, εσείς που είστε υπεύθυνοι για την λήψη αποφάσεων, να δράσετε τώρα. Ηγέτες του κόσμου, πρέπει να δείξετε τον δρόμο. Η επιβίωση

των πολιτισμών και του φυσικού περιβάλλοντος, από τον οποίο εξαρτώμεθα είναι στα χέρια σας». Πρόσφατες μελέτες δείχνουν ότι τα 20 πιο θερμά χρόνια που έχουν καταγραφεί ποτέ ήταν τα τελευταία 22 χρόνια και ότι τα τέσσερα πιο θερμά χρόνια ήταν τα τελευταία τέσσερα χρόνια. Ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ, Αντόνιο Γκουτέρρες, δήλωσε για την κλιματική αλλαγή: «Για πολλούς ανθρώπους, περιοχές, ακόμη και χώρες, πρόκειται ήδη για ένα ζήτημα ζωής και θανάτου». Και κάλεσε τις κυβερνήσεις και τους επενδυτές να επικεντρωθούν στην πράσινη οικονομία και όχι στη γκρίζα οικονομία.

Υπάρχει ένα πρόβλημα για τους εργαζόμενους στις βιομηχανίες ορυκτών, οι οποίοι θα πρέπει να επανεκπαιδευθούν προς άλλες θέσεις απασχόλησης, αλλά αυτό δεν εξηγεί την άρνηση της πραγματικότητας από ορισμένους αρχηγούς κρατών, οι οποίοι αρνούνται την ύπαρξη κλιματικής αλλαγής. Η ρύπανση από τις εκπομπές υδρογονανθράκων, η πυρηνική ενέργεια, η ρύπανση από κάθε είδος αποβλήτων, η αποδάσωση αποτελούν βασικά ανεξέλεγκτες πρωκτικές επιθέσεις του ανθρώπου κατά της φύσης, του πολιτισμού και της ζωής μας, οι οποίες διαψεύδονται. Ο έλεγχος αυτής της πρωκτικής δραστηριότητας σε συλλογικό επίπεδο απαιτεί την άρση της διάψευσης και την αποδοχή της πραγματικότητας του κινδύνου για τον πολιτισμό μας. Αυτή η κατάσταση απαιτεί την ψυχική επεξεργασία των επιθετικών ενορμήσεων στο συλλογικό επίπεδο, όπως όπως αυτό θα πρέπει επίσης να συμβεί σε ατομικό επίπεδο, με στόχο το άτομο να κατακτήσει την δεύτερη πρωκτική φάση.

Κοινωνία σε δυσφορία

Από την εποχή του Φρόιντ και την ανάλυσή του για τον πολιτισμό επήλθε μια σημαντική αλλαγή, η οποία χαρακτηρίζεται από την ποιοτική έκπτωση του ζεύγους συλλογικού Υπερεγώ - ιδεώδους του εγώ, εις όφελος ενός πολιτισμού, όπου ο ναρκισσισμός (και το ιδεώδες εγώ που σχετίζεται μαζί του) είναι ενισχυμένος και προφανώς τροφοδοτείται από τον τρόπο ζωής που επιβάλλει η καταναλωτική μας κοινωνία. Ο Ehererung στο βιβλίο του "Η κοινωνία της δυσφορίας" (2010) προσεγγίζει το ζήτημα της εμφάνισης στις σύγχρονες αναπτυγμένες κοινωνίες ενός νέου ατομισμού που προάγει την αυτονομία του υποκειμένου. Όπως υποστηρίξαμε

την εποχή του Freud, οι νευρώσεις της μεταβίβασης ήταν το υπόδειγμα της ψυχοπαθολογίας, αλλά εδώ και μερικές δεκαετίες οι νευρώσεις του χαρακτήρα, οι ναρκισσιστικές νευρώσεις και οι οριακές καταστάσεις αποτελούν το νέο υπόδειγμα. Οι Winnicott, Bion, Kernberg, Kohut, Green, Bergeret, Marty κλπ. περιέγραψαν νέες μορφές οδύνης και ανέδειξαν μια κλινική του αρνητικού, η οποία επισημαίνει ότι η θεματική του Οιδίποδα (και της ενοχής) άφησε την θέση της στην προβληματική του Νάρκισσου (και της ντροπής).

Η ενοχή είναι μια μορφή άγχους που προκαλείται από μια ηθική παράβαση. Αυτός ο τύπος άγχους επικρατεί σε εκείνους τους τύπους κοινωνίας, όπου η κοινωνική συμπεριφορά διέπεται από ένα συλλογικό (πατρικό) Υπερεγώ, το οποίο εκφράζεται από ηθικές αρχές που διατυπώνονται και επικυρώνονται από την παράδοση. Ο πολιτισμός λειτουργεί ως ένα ισχυρό Υπερεγώ, κληρονόμος του Οιδιποδείου συμπλέγματος «σαν φρουρά σε μια κατακτημένη πόλη». Η εμφάνιση του αισθήματος ενοχής είναι «το πιο σημαντικό πρόβλημα στην ανάπτυξη του πολιτισμού» δεδομένου ότι οδηγεί σε απώλεια της ευτυχίας.

Κάτω από το καθεστώς του Νάρκισσου, το συναίσθημα της ντροπής έρχεται στο προσκήνιο της ψυχικής σκηνής. Η ντροπή είναι συνδεδεμένη με τη θεμελιώδη εμπιστοσύνη στον εαυτό με τρόπο πιο άμεσο και πιο βαθύ από ότι συνδέεται η ενοχή. Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο A. Giddens (1991), η ενοχή αφορά μάλλον συγκεκριμένες μορφές της συμπεριφοράς ή της γνώσης, ενώ η ντροπή απειλεί την ίδια την ακεραιότητα του εαυτού. Η ντροπή διαβρώνει άμεσα το αίσθημα ασφάλειας τόσο στον εαυτό όσο και στα κοινωνικά περιβάλλοντά του. Όσο περισσότερο η ταυτότητα του εαυτού αναφέρεται στο εσωτερικό τόσο περισσότερο η ντροπή παίζει ένα βασικό ρόλο στην προσωπικότητα του ενήλικα.

Κατ' αρχάς το άτομο δεν ζει πλέον σύμφωνα με εξωγενείς ηθικούς κανόνες, **αλλά διαμέσου της ανακλαστικής οργάνωσης του εαυτού**. Αυτό είναι ένα σημαντικό σημείο, διότι συνεπάγεται ότι ο σύγχρονος πολιτισμός δεν είναι θεμελιωμένος, όπως πίστευε ο Freud, στην αποποίηση της επιθυμίας. Και δεδομένου ότι η αποποίηση των ενορμητικών ικανοποιήσεων βρίσκεται στην απαρχή της ηθικής συνείδησης, μπορούμε να σκεφτούμε ότι στην εποχή μας αυτή η διαδικασία μεταλλάσσεται και η συνείδησή μας μπορεί να είναι λιγότερο εμβολιασμένη εναντίον του κακού; Η απουσία σταθερών εσωτερικών συντεταγμένων αντικατοπτρίζει την κατάρρευση των ηθικών συντεταγμένων και της πίστης στο πεδίο

της εξωτερικής πραγματικότητας ως επακόλουθο στην τεράστια αναστάτωση που επικράτησε στην κοινωνική πραγματικότητα των δυτικών κοινωνιών.

Σύμφωνα με τον Bauman (2000), έχουμε εισέλθει σε μια δεύτερη φάση της νεωτερικότητας, την «ρευστή νεωτερικότητα», η οποία θα πρέπει να διακριθεί από την προηγούμενη στερεά φάση, που χαρακτηρίζεται από το βάρος, την ακινησία, την εδαφικότητα και την σχετική σταθερότητα. Στην «ρευστή φάση», η ταχύτητα, η κινητικότητα και ο δυναμισμός **απελευθερώνουν το κεφάλαιο, τη δύναμη και τους πόρους του Κράτους-έθνους????**, γεγονός που οδηγεί στη διαδικασία της «παγκοσμιοποίησης». Όσον αφορά την ποιότητα της σύγχρονης ζωής, ο Bauman πηγαίνει πολύ πέρα από τη θεώρηση του «θανάτου του Κράτους-έθνους». Βρίσκει ανησυχητικό τον βαθμό κατά τον οποίο μειώνονται καθημερινά το εύρος και ο χαρακτήρας της ατομικής, συλλογικής και κοινωνικής ευθύνης. Για παράδειγμα, σήμερα είναι καλό για τις εταιρείες να δηλώνουν ότι έχουν μετατοπίσει στο «εξωτερικό» το έργο τους, ότι απελευθερώθηκαν από την υποχρέωση να προσφέρουν προνόμια στο εργατικό τους δυναμικό, αύξησαν τα εισοδήματά τους και, έχοντας την δυνατότητα να μεταφέρουν κεφάλαια, φοροδιαφεύγουν.

Αντίθετα, οι άνθρωποι είναι πιο απομονωμένοι από ποτέ ή θωρακίζονται στον ατομικισμό και δεν αισθάνονται υποχρεωμένα να βοηθούν τους άλλους. Η απειλή για το Κράτος- πρόνοια και την βολική ζωή της μεταπολεμικής εποχής είναι εμφανής. Μια άλλη απειλή αποτελεί το γεγονός ότι δεν μπορούμε ή δεν θέλουμε να σχετιστούμε με «ξένους», οι οποίοι αποτελούν τον ιστό της κοινωνικότητας. Αυτό που απειλεί επίσης είναι η ανασφάλεια, η βία, η γκετοποίηση και, για την πλειοψηφία, η φτώχεια, η κακή υγεία, η αναγκαστική άγνοια. Οπότε τίθεται το ερώτημα πώς πρέπει να παρέμβουμε σε αυτήν την κατάσταση;

Για τον Bauman είμαστε υπεύθυνοι για αυτήν την ανευθυνότητα, αφού είμαστε εμείς αυτοί που συνθέτουμε τον κοινωνικό ιστό και είναι συνεπώς είμαστε "εμείς" και οι ευτελείς μας τρόποι κατανάλωσης, ναρκισσισμού και ατομικισμού, που προσφέρουν την παντοδυναμία των εταιρειών. Αλλά εξ ίσου είμαστε «εμείς» που φέρνουμε τη λύση, μέσα από την εκ νέου δέσμευσή μας στο κοινωνικό πεδίο, την αποκατάσταση του δημόσιου χώρου, την αναγνώριση της ευθύνης μας για τους άλλους, τον επανασχεδιασμό της κοινωνικής εικόνας, ώστε να επιτραπεί η ύπαρξη διαφορετικών τρόπων ύπαρξης και απόλαυσης σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.

Η έλλειψη αλληλεγγύης ενισχύει τον κατακερματισμό και τη ρευστότητα της κοινότητας και, με τη σειρά τους την αβεβαιότητα και τον φόβο. "Εμείς" μπορούμε μόνο να ελπίζουμε ότι το χάσμα, το οποίο αντιλαμβάνεται ο Bauman ανάμεσα στο δυναμικό που περιέχεται στη σκέψη του ατόμου και τον προβληματισμό του ατόμου να επινοήσει εκ νέου άλλους χώρους και τρόπους ζωής και η επιθυμία να τους δημιουργήσει είναι λιγότερο από μια άβυσσο απ' όσο φαίνεται ότι το σκέφτεται. Όπως το αναγνωρίζει, πρόκειται για ένα ουτοπικό στόχο στις παρούσες συνθήκες. Ωστόσο, είναι ο ίδιος ο Bauman που παραθέτει το απόφθεγμα του Victor Hugo ότι «η ουτοπία είναι η αλήθεια του αύριο».

Η μετάβαση από την νεωτερική φάση στη μετα-νεωτερική φάση συνοδεύτηκε από την αλλαγή μιας ψυχικής οργάνωσης με μακροπρόθεσμη προοπτική σε μια ψυχική οργάνωση με βραχυπρόθεσμη προοπτική. Ορισμένα χαρακτηριστικά της απασχόλησης σήμερα προκαλούν μια στρεσογόνο κατάσταση, η οποία μπορεί να γίνει τραυματική:

α) Βραχυπρόθεσμες συμβάσεις εργασίας - τα στελέχη δεν μένουν πλέον για μακρό χρονικό διάστημα στην ίδια εταιρεία.

β) Επιβολή εργασιακής ευελιξίας και απαίτηση για υψηλή απόδοση.

γ) Η επαγγελματική ζωή χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα. Ο εργαζόμενος μπορεί να απολυθεί χωρίς προειδοποίηση, χωρίς πρόδρομα σημάδια. Η λογική της προαγωγής είναι επίσης απρόβλεπτη.

Αυτές οι συνθήκες δεν είναι εύλογο να έχουν ορισμένες συνέπειες στη διαδικασία ψυχοποίησης και απο-ψυχοποίησης.

Αυτές οι αβεβαιότητες ενθαρρύνουν την τάση για ισχυρό ατομικισμό - η εργασία του σημερινού ανθρώπου μοιάζει περισσότερο με κάμπινγκ, γεγονός που συμβάλλει στην ύφανση αδύναμων δεσμών στον εργασιακό χώρο και στην έλλειψη ουσιαστικής αλληλεγγύης. Σύμφωνα με τον Sennet (1970), εγκαθίστανται εφήμερες ενώσεις. Όντως στην αναλυτική εργασία διαπιστώνουμε ότι οι σύγχρονες κοινωνικές και επαγγελματικές συνθήκες τροφοδοτούν την ναρκισσιστική προοπτική εις βάρος της αντικειμενότητας δυναμικής, λόγω των επαναλαμβανόμενων τραυματισμών σε αυτό το ασταθές περιβάλλον.

Ο Bauman, στο βιβλίο του «Μετανεωτερικότητα πηγή δυστυχίας», υποστηρίζει ότι στην μετανεωτερική εποχή μας, η ανάλυση του Freud δεν στέκεται πλέον. Τώρα, η ατομική ελευθερία είναι η πρωταρχική αξία και επηρεάζει όλους τους κοινωνικούς

κανόνες και διακανονισμούς. Η μετανεωτερικότητα διέπεται από τη "βούληση της ευτυχίας", κάτι που οδηγεί σε ένα ορισμένο περιορισμό της ασφάλειας, κάτι που προκαλεί σοβαρές ανησυχίες στη σύγχρονη κοινωνία. Ο κόσμος γίνεται αντιληπτός ως αβέβαιος και τρομακτικός. Η κοινωνική και οικονομική κατάσταση τρομάζει τους ανθρώπους λόγω της έλλειψης συνοχής και κατεύθυνσης. Η αναζήτηση ατομικής ευτυχίας διαφθείρει και υπονομεύει τα συστήματα αυθεντίας, που αποσκοπούν στο να σταθεροποιήσουν την κοινωνική ζωή.

Μια κοινωνική μετάλλαξη συμβαίνει στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα. Η κοινωνία των παραγωγών μετατρέπεται σε κοινωνία των καταναλωτών. Αυτή η κοινωνική αλλαγή ανέστρεψε το «σύγχρονο» συμβιβασμό που υποστηρίχτηκε από τον Φρόιντ στο « Πολιτισμός πηγή δυστυχίας» - παραχώρηση της ατομικής ελευθερίας με αντάλλαγμα την ασφάλεια. Σύμφωνα με τον Bauman, στη μεταμοντέρνα κοινωνία, η ασφάλεια εγκαταλείφθηκε με αντάλλαγμα την περισσότερη ελευθερία, ελευθερία της αγοράς και της κατανάλωσης, γεγονός που προκαλεί μια αίσθηση διαρκούς αβεβαιότητας και δημιουργεί μια νέα κατηγορία «ξένων», που αποκλείονται από την κοινωνία. Αυτή η αβεβαιότητα είναι εμφανής σε όλη την Ευρώπη με την άνοδο των λαϊκιστικών κομμάτων, της ξενοφοβίας, του ρατσισμού, του αντισημιτισμού, του εξτρεμισμού, αλλά και με κοινωνικές αναταραχές, οι οποίες ανέτρεψαν το πολιτικό τοπίο σε πολλές χώρες.

Στην Ελλάδα, κατά την περίοδο της κρίσης, δημιουργήθηκαν βίαιες καταστάσεις, η Γαλλία αντιμετωπίζει τώρα προβλήματα που σηματοδοτήθηκε από τις κινητοποιήσεις των κίτρινων γιλέκων, η Μεγάλη Βρετανία έχει διχαστεί από το Brexit, τα οικολογικά κινήματα επιχειρούν να προβούν σε εντυπωσιακές ενέργειες για να ευαισθητοποιήσουν τους πολίτες. Μοιάζει οι άνθρωποι να εξηγείρονται αηδιασμένοι με τη ζωή που έχουν. Μια άλλη ανθρωπιστική καταστροφή είναι το κύμα των προσφύγων που ξεχύθηκε στην Ευρώπη και το οποίο προκάλεσε αφενός κινήσεις αλληλεγγύης και αφετέρου ξενοφοβικές «αλλεργικές» κινήσεις απόρριψης.

Παρά την τεράστια επένδυση στην επιστήμη και την τεχνολογία (Bauman, *Liquid Love*, 2003), τελικά έχουμε απογοητευθεί, είμαστε επιφυλακτικοί για το μέλλον και την πρόοδο. Ο σύγχρονος κόσμος έχει γίνει εύθραυστος και φοβάται τις μαζικές καταστροφές. Το άτομο χρησιμοποιεί τις δεξιότητές του ή την τεχνολογία για να δημιουργήσει προσωρινούς δεσμούς, που δεν θα τα πνίγουν, αλλά αρκετά ισχυρούς δεσμούς ώστε να έχει την απαραίτητη στήριξη όταν τα παραδοσιακοί θεσμοί που το

πλαισίωναν εξασθενούν (οικογένεια, κοινότητα, εκκλησία). Η ποιότητα της σχέσης αντικαθίσταται από την ποσότητα, η οποία συνεχώς απειλεί το άτομο με τις υπερβολές της· το άτομο αδυνατεί να επεξεργαστεί όσα του συμβαίνουν.

Σήμερα η χειραφέτηση του ατόμου αναφορικά με τις υπερεγωτικές απαγορεύσεις του παρελθόντος δεν σημαίνει το τέλος των κοινωνικών απαιτήσεων, οι οποίες εμφανίζονται με τη μορφή των επιδόσεων. Κάποιοι δεν αισθάνεται πλέον ένοχος εξαιτίας των απαγορευμένων επιθυμιών του, αλλά μέμφεται τον εαυτό του για την αποτυχία του να επιτύχει να είναι και να ζει σύμφωνα με το ιδεώδη του. Η διάσταση ανάμεσα σε αυτό που κάποιος είναι και σε αυτό που θα ήθελε να είναι, βιώνεται ως ένα μόνιμο κενό. Η σύγχρονη πραγματικότητα δεν συμβάλλει πλέον στο να διαμορφωθεί η υποκειμενικότητα, αλλά αντιθέτως η κλινική του τραυματικού, όπως αναδεικνύεται μέσα από τις υπερβολικές διεγέρσεις ή την κλινική της σιωπής ενισχύει το αίσθημα του υποκειμενικού κενού. Το υποκείμενο παραδίδεται στη λογική του «όλα ή τίποτα».

Ο Bauman σε μια συνέντευξη είπε, «Εάν ο Freud ήταν τώρα σε αυτό το δωμάτιο, θα παρατηρούσε ότι πήγαμε πολύ μακριά προς την πλευρά της ελευθερίας και τώρα επιστρέφουμε στην ασφάλεια, επειδή συνειδητοποιούμε ότι έχουμε πάει πολύ μακριά. Μάλλον θα αποκλίνουμε από την ασφάλεια πάλι. Αυτή η «ρευστή» φάση της μετανεωτερικότητας στη Δύση είχε τεράστιο αντίκτυπο στην συλλογικότητα και στον ψυχισμό των ατόμων τονίζοντας την έννοια του ναρκισσισμού.

. Η κοινωνιολογία από τη δεκαετία του 70 για να προσεγγίσει τον ατομικισμό προσφεύγει στην έννοια του ναρκισσισμού. Όντως ο εαυτός στην σύγχρονη κοινωνία είναι εύθραυστος, κατακερματισμένος, όπως ένας χαμαιλέοντας, καθ' εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας που έχει γίνει συγκυριακή, κατακερματισμένη και διασκορπισμένη. Για τους μετα-στρουκτουραλιστές συγγραφείς, ο εαυτός παύει ουσιαστικά να υπάρχει: το υποκείμενο είναι ένα έκεντρο υποκείμενο, το οποίο βρίσκει την ταυτότητά του στα θραύσματα του λόγου ή της λαλιάς που αποτυγχάνουν να βρουν ένα περιέχον. Η ναρκισσιστική προβληματικά είναι κυρίαρχη.

Τα πρωτεία του ναρκισσιστικού ιδεώδους (ιδεώδες εγώ) στο συλλογικό Υπερεγώ

Ο Sennett (1970), υποστηρίζοντας τη θέση του σχετικά με το θάνατο της δημόσιας ζωής, τονίζει ότι όλες οι δημόσιες δραστηριότητες συρρικνώνονται. Οι πόλεις δεν αποτελούν πλέον ανοικτούς χώρους συνάντησης και ανταλλαγών μεταξύ των ατόμων, αλλά μάλλον εργασιακούς χώρους και δίκτυα κυκλοφορίας. Σε αυτό το πλαίσιο, ο εαυτός ευρίσκεται εν ελλείψει σε σχέση με τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντα που οφείλει να εκτελέσει. Το πλήγμα του ναρκισσισμού εκδηλώνεται ως «διαταραχή του ναρκισσιστικού χαρακτήρα» και υποχρεώνει το άτομο να οριοθετηθεί από τον έξω κόσμο. Ο ναρκισσιστής συνδέει τα εξωτερικά γεγονότα με τις ανάγκες και τις επιθυμίες του, ενώ η αδιάκοπη αναζήτηση της ταυτότητάς του αποτελεί μάλλον έκφραση μιας ναρκισσιστικής απόσυρσης. Ο ναρκισσισμός αντιτίθεται στις επενδύσεις που απαιτούνται για να υφανθούν σχέσεις οικειότητας, γεγονός που απαιτεί τον περιορισμό στην αναζήτηση της απόλαυσης εκ μέρους του ατόμου. Ο ναρκισσιστής αντιλαμβάνεται το σώμα μάλλον ως εργαλείο αισθησιακής ικανοποίησης παρά ως το κατ' εξοχήν μέσο σύνδεσης του αισθησιασμού με την επικοινωνία με τους άλλους.

Ο ναρκισσιστής διαμορφώνεται τόσο από τις στενές προσωπικές σχέσεις του όσο και από εκείνες με το κοινωνικό περιβάλλον του, σχέσεις οι οποίες φέρουν εγγενώς καταστροφικά χαρακτηριστικά, τα οποία προσδιορίζουν τον αρνητικό ναρκισσισμό. Όταν αυτά τα χαρακτηριστικά υπερτερούν η αίσθηση της προσωπικής αξιοπρέπειας και του καθήκοντος του πολίτη τείνει να εξαφανιστεί, ενώ η αδιάκοπη αναζήτηση για ικανοποίηση των επιθυμιών του τον κάνει να επιλέξει την λεγόμενη «αυθεντικότητα», παρά την αξιοπρέπεια. Ο γενικευμένος χαρακτήρας του ναρκισσισμού, ιδιαίτερα του αρνητικού ναρκισσισμού μπορεί να εξηγηθεί μερικώς και από το γεγονός ότι ο δημόσιος χώρος έχει "νεκρωθεί". Οι άνθρωποι τείνουν να ανακτήσουν σε προσωπικό επίπεδο ότι έχουν στερηθεί στον δημόσιο χώρο.

Στις μέρες η απρόσωπη εμπειρία για το άτομο δεν φαίνεται να έχει νόημα και η κοινωνική πολυπλοκότητα αποτελεί μια απειλή, την οποία αυτό αδυνατεί να διαχειριστεί και να επεξεργαστεί. Αντιθέτως, αποκτά μεγάλη σημασία η εμπειρία που μοιάζει να μιλάει αφ' εαυτή και η οποία συνδράμει το υποκείμενο στο να το διαμορφώσει, να το αναπτύξει ή να το αλλάξει. Σε μια οικεία κοινότητα, όλα τα κοινωνικά φαινόμενα, ανεξάρτητα από την απρόσωπη δομή τους, μετατρέπονται σε θεματικές που αφορούν την προσωπικότητα ώστε να μπορέσουν να αποκτήσουν νόημα (Sennett, 1970).

Ο θρίαμβος του καταναλωτικού καπιταλισμού επίσπευσε την υποτίμηση της παραδοσιακής αυθεντίας και την ανάπτυξη μιας κοσμικής και αστικής κουλτούρας. Η εκλαΐκευση έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της ηθικής αίσθησης στην αμεσότητα της αίσθησης και της αντίληψης, με πιθανή συνέπεια την υποβάθμιση του Υπερεγώ και τον περιορισμό του αναπαραστατικού πεδίου. Η προσωπικότητα φαίνεται να αντικαθιστά την προηγούμενη πίστη του Διαφωτισμού σε ένα φυσικό « χαρακτήρα ».

Η προσωπικότητα διαφοροποιεί τους ανθρώπους και υποδηλώνει ότι η συμπεριφορά τους είναι το κλειδί της εσωτερικής τους ταυτότητας. Στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, οι συγκινήσεις, λόγω της σχέσης τους με τον ενορμητικό παράγοντα μπορεί να θεωρηθούν πιο σημαντικές στη διαμόρφωση της ταυτότητας του εαυτού από τον ορθολογικό έλεγχο της δράσης. Η είσοδος της ιδέας της προσωπικότητας στην κοινωνική ζωή συνέβαλε στο να προετοιμαστεί το έδαφος για την κυριαρχία της τάξης της οικειότητας. Οι κοινωνικοί δεσμοί και οι δεσμεύσεις σταδιακά μειώνονται εις όφελος μιας ατέρμονης και ψυχαναγκαστικής ενασχόλησης για την κοινωνική ταυτότητα.

Ο Lasch (1979) αποδίδει τον ναρκισσισμό στην αναταραχή της σύγχρονης κοινωνικής ζωής. Οι κίνδυνοι που απειλούν τον πλανήτη είναι σημαντικοί και έχουν αναγνωρισθεί, αλλά η πλειονότητα των ανθρώπων τους αποκλείει από τη ζωή τους και εστιάζει τις δραστηριότητές της σε «ιδιωτικές στρατηγικές επιβίωσης», διαψεύδοντας την πραγματικότητά τους. Οι άνθρωποι, ανήμποροι να ελέγξουν το επαγγελματικό, το κοινωνικό και συχνά το οικογενειακό τους περιβάλλον, ανησυχούν για τη σωματική και την ψυχολογική τους κατάσταση. Δηλαδή, οι ματαιώσεις από τα αντικείμενα οδηγούν τους ανθρώπους σε μια ναρκισσιστική αναδίπλωση. Ο Lasch συνδέει αυτή την κατάσταση με την εξαφάνιση της ιστορίας, δηλαδή με την απώλεια της ιστορικής συνέχειας, υπό την έννοια της αίσθησης που έχει το υποκείμενο ότι ανήκει σε μια αλυσίδα διαδοχικών γενεών, οι οποίες που ανατρέχουν στο παρελθόν και που εκτείνονται στο μέλλον. Σε αυτό το πλαίσιο, οι άνθρωποι χρειάζονται ψυχική ασφάλεια και ένα αίσθημα ευεξίας. Αυτές οι καταστάσεις μαρτυρούν προφανώς την ναρκισσιστική απόσυρση του υποκειμένου, μια ανεπάρκεια του προ-συνειδητού και μια ρήξη στην ιστορία του ατόμου, δηλαδή τα βασικά χαρακτηριστικά της μηχανιστικής ζωής.

Ο ναρκισσισμός αφορά τόσο το μίσος όσο και τον θαυμασμό του εαυτού και επιτελεί μια αμυντική λειτουργία έναντι της παιδικής οργής, γιατί ουσιαστικά αντισταθμίζει το αίσθημα της αδυναμίας με φαντασιώσεις ενός μεγαλειώδους και πανίσχυρου εαυτού. Ο ναρκισσιστικός είναι ανίκανος να έχει ενσυναίσθηση και αδυνατεί να δεσμευτεί πλήρως στις σχέσεις του με τους άλλους. Θα πρέπει συνεχώς να τροφοδοτείται λιβιδινικά με έγχυση θαυμασμού και αποδοχής ώστε να ενισχυθεί η αβέβαιη αίσθηση αυτοεκτίμησης. Υπάρχει μια ταλάντωση ανάμεσα στα συναισθήματα της μεγαλείου και τα αισθήματα του κενού, της υποτίμησης και της ψεύτικης ύπαρξης.

Ο ναρκισσιστικός πλήττει (βαριέται) διαρκώς και για να ζωντανέψει επιδιώκει μια άμεση οικειότητα, μια συγκινησιακή αφύπνιση χωρίς δεσμεύσεις ή εξάρτηση. Η πρό-οιδιπόδεια ή η οιδιπόδεια ενορμητική δραστηριότητα, μπολιασμένη με επιθετικότητα, ευνοεί την πολύμορφη διεστροφικότητα. Τα κακά εσωτερικά αντικείμενα ευνοούν στο σωματικό πεδίο την εκδήλωση μιας υποχονδρίας, η οποία δημιουργεί μια ανάγκη για διάφορες θεραπείες, όπου ο ναρκισσιστής θα είναι το κέντρο της ενασχόλησης και του στοχασμού. Η διεστροφικότητα συχνά χαρακτηρίζει τη θεραπευτική σχέση, καθώς το υποκείμενο χρησιμοποιεί το θεραπευτή ως μερικό αντικείμενο για να πάρει απόλαυσή χωρίς να ενδιαφέρεται για τα συμφέροντα του αντικειμένου.

Ο καταναλωτικός καπιταλισμός, με τις προσπάθειές του να τυποποιήσει την κατανάλωση και να διαμορφώσει τις συνήθειες των ανθρώπων, μέσω της διαφήμισης και γενικότερα των ΜΜΕ, διαδραματίζει ένα θεμελιώδη ρόλο στην προώθηση του ναρκισσισμού. Η ιδέα να δημιουργηθεί ένα μορφωμένο και διορατικό κοινό έχει από καιρό υποκύψει απέναντι στον πανταχού παρόντα καταναλωτισμό, ο οποίος επέβαλε μια κοινωνία που κυριαρχείται από την εμφάνιση, το επιφανειακό. Η κατανάλωση σχετίζεται με τις αλλοτριωμένες ιδιότητες της σύγχρονης κοινωνικής ζωής και και ταυτόχρονα ισχυρίζεται ότι συνιστά την λύση: υπόσχεται αυτό που επιθυμεί ο ναρκισσισμός - την ελκυστικότητα, την ομορφιά και την προσωπική δημοτικότητα - μέσω της κατανάλωσης «καλών» τύπων αγαθών και υπηρεσιών. Συνεπώς, στις σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες, όλοι ζούμε σαν να περιβαλλόμαστε από καθρέφτες. Σε αυτούς αναζητούμε την εμφάνιση ενός ακηλίδωτου εαυτού, ενός εάν είναι δυνατόν μεγαλειώδους εαυτού που τον εκτιμούν κοινωνικά.

Στο επίπεδο των προσωπικών σχέσεων του ναρκισσιστικού, η αναζήτηση μιας ανακουφιστικής οικειότητας βραχυκυκλώνεται από την έλλειψη ενδιαφέροντος για τον άλλο. Οι ναρκισσιστές απαιτούν από τις σχέσεις που εγκαθιστούν με τα αντικείμενα ενορμητικές ικανοποιήσεις και μια σταθερή ασφάλεια, που οι ίδιοι δεν μπορούν να προσφέρουν στους άλλους. Η κατίσχυση του ναρκισσισμού στον σύγχρονο δυτικό πολιτισμό έχει αποδοθεί στην παρακμή της οικογένειας, ιδιαίτερα της πατριαρχικής (Lasch, 1979). Η παλιά "οικογενειακή αυθεντία", η εξουσία των παραδοσιακών αρχηγών και σοφών έχει αντικατασταθεί από ένα "νέο πατερναλισμό" νέων εμπειρογνομώνων κάθε τύπου, που ανταποκρίνονται στις ανάγκες του κοσμικού πληθυσμού. Αυτές οι ανάγκες δεν βιώνονται πραγματικά από το υποκείμενο, αλλά εφευρέθηκαν από εκείνους που ισχυρίζονται ότι τις ικανοποιούν. Η εξάρτηση από την τεχνογνωσία γίνεται ένας τρόπος ζωής. Αν το αντίβαρο της ηθικής απουσιάζει, η ψηφιακή τεχνολογία, η ρομποτική, η γενετική και η βιοτεχνολογία μπορούν να εκτραπούν από την ζωή του υποκείμενου ή να την τροποποιήσουν, ευνοώντας μια ναρκισσιστική αναζήτησή της τελειότητας ή της αθανασίας. Τότε το άτομο αλλοτριώνεται από την συναισθηματικότητα και τον «πλησίον».

Στη διαμόρφωση της ναρκισσιστικής προσωπικότητας παίζει σημαντικό ρόλο η άμυνα κατά της παιδικής εξάρτησης. Δεδομένου ότι στις σύγχρονες κοινωνίες η εξάρτηση επεκτείνεται στους περισσότερους τομείς της ενήλικης ζωής, ο ναρκισσισμός εντείνεται, ως αντίδραση στα συναισθήματα της αδυναμίας που δημιουργούνται έτσι. Για τον Lasch, η θεραπευτική συνάντηση συχνά συμβάλλει στο να ενισχυθούν τα συμπτώματα του ναρκισσιστή, παρά να ανακουφιστούν, επειδή στη θεραπεία, το άτομο ενθαρρύνεται να γίνει το κέντρο του προβληματισμού και της έγνοιας. Αυτή η δήλωση του Lasch είναι σωστή όταν στην ανάλυση δεν εργαζόμαστε πάνω στο τραυματικό, το οποίο οδηγεί στην ενεργοποίηση των πρωτογενών αμυντικών μηχανισμών. Μοναδική διέξοδος η επεξεργασία της ναρκισσιστικής προβληματικής και η επιμονή του αναλυτή να εργαστεί πάνω στην βασική μεταβίβαση.

Το θέμα της επιβίωσης, σε έναν εξωτερικό κόσμο που διεισδύει, διαταράσσει και είναι οικολογικά επικίνδυνος, αποτελεί βασικό μέλημα του σύγχρονου ανθρώπου. Ωστόσο, η κοινοποίηση της σοβαρότητας του προβλήματος από αρμόδιους οργανισμούς (ΟΗΕ) δεν εντυπωσιάζει πλέον τους ανθρώπους, οι οποίοι αντιδρούν

σε ατομικό επίπεδο σαν να είναι σε λήθαργο ή σε μιθριδατισμό.. Η δραματοποίηση των κινδύνων, που σήμερα αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα είναι μια αναγκαία επιχείρηση, αλλά διαπιστώνουμε το γεγονός ότι το να μιλάμε διαρκώς για την επερχόμενη Αποκάλυψη, δημιουργεί μια νοοτροπία πολιορκίας, η οποία μάλλον μουδιάζει τους πολίτες παρά τους ενεργοποιεί. Αυτό μοιάζει με μια αντίδραση «ψυχικού» παγώματος» των μαζών, όταν ο τραυματισμός δεν είναι πια επεξεργάσιμος.

Κατά τον Lasch, αυτός ο πολιτισμός του ναρκισσισμού παίρνει την μορφή ενός «πολιτισμού επιβίωσης», γεγονός που αναδεικνύει τον τραυματικό χαρακτήρα της σύγχρονης ζωής. Όντως η ζωή μας έχει επηρεαστεί από επικίνδυνες καταστάσεις και αντιπαραθέσεις σε πολλά επίπεδα. Στο άτομο κινητοποιούνται μάλλον οι ενορμήσεις της αυτοσυντήρησης παρά η λίμπιντο, γεγονός που το ωθεί σε μια «ναρκισσιστική αναδίπλωση» ώστε να αποχωριστεί από τον εξωτερικό κόσμο για να υπερασπιστεί τον εαυτό του από τις απειλές. Υπάρχει μια απάθεια προς το παρελθόν, μια παραίτηση σε σχέση με το μέλλον και την θέληση να ζήσει μέρα με την μέρα - μια τέτοια προοπτική έχει γίνει χαρακτηριστική της συνηθισμένης ζωής, σε συνθήκες που κυριαρχούνται από διαφορετικές επιρροές πάνω στα άτομα, τα οποία νιώθουν ότι έχουν λίγο ή καθόλου έλεγχο. Πρόκειται για συνθήκες που ευνοούν την εγκατάσταση ενός μηχανιστικού χρόνου, του «ήρεμου χρόνου» κατά την έκφραση του Smadja (2019). Η κλινική του τραυματικού πρέπει να λαμβάνεται λοιπόν υπόψη με τις επιπτώσεις της δράσης του αρνητικού πάνω στις ιδέες και τα συναισθήματα. Πρόκειται για συνθήκες που ευνοούν την εγκατάσταση της μηχανιστικής ζωής.

Ο παθολογικός ναρκισσισμός στην οξεία του μορφή εκδηλώνεται έντονα στην καθημερινότητα της εποχής μας. Ο ναρκισσιστής ενσωματώνει εικόνες μεγαλιωδών αντικειμένων ως άμυνα εναντίον του άγχους και της ενοχής· γνωρίζουμε ότι πρόκειται για μια άμυνα ενάντια στο άγχος του αποχωρισμού και της παρείσφρησης, χαρακτηριστικά της μεταίχμιας παθολογίας. Ο ναρκισσιστής στερείται ενός εσωτερικού πλαισίου, μιας ηθικής συνείδησης, της οιδιπόδειας ενοχής και κατακλύζεται από αισθήματα κενού, από χαμηλή αυτοεκτίμηση, καταστάσεις που ενδέχεται να τον οδηγήσουν σε μια χαοτική και παρορμητική συμπεριφορά. Αντισταθμιστικά αναζητεί τον θαυμασμό του άλλου, όμως αντιστέκεται στην οικειότητα.

Ο ναρκισσισμός μπορεί να θεωρηθεί ως μια ψυχική και συμπεριφορική άμυνα του υποκειμένου στην προσπάθειά του να προσαρμοστεί στις απειλές του σύγχρονου κόσμου. Ο ναρκισσιστικός εγκλεισμός στον εαυτό συχνά συνοδεύεται από το βίωμα του μηχανιστικού χρόνου, γεγονός που οδηγεί στον αποκλεισμό μιας σχέσης τόσο με το παρελθόν όσο και με το μέλλον. Το υποκείμενο αποπροσανατολισμένο από τους διαδοχικούς τραυματισμούς "καταστρέφει" τον ψυχικό χρόνο ως απάντηση στους τρέχοντες κινδύνους και τον φόβο ότι τα αντικείμενα - κόσμος - το ίδιο θα εκλείψουν. Το υποκείμενο αγνοεί την ψυχική του πραγματικότητα, ζει σε ενεστώτα χρόνο και προσκολλάται στην εξωτερική πραγματικότητα. Έτσι αλλοτριώνεται από την ιστορία του και τα όνειρά του, που έγιναν εφιάλτες ή λευκά όνειρα. Εδώ εντοπίζεται η αμυντική λειτουργία της μηχανιστικής σκέψης.

Οι κοινωνιολόγοι συχνά παραλείπουν να διερευνήσουν την σχέση μεταξύ του εαυτού και του σώματος. Όμως, κατά τον Giddens, η ιστορία του Νάρκισσου αφορά τη λατρεία της εμφάνισής του και, επισημαίνει ότι στις περισσότερες συζητήσεις για τον ναρκισσισμό, ως τύπο προσωπικότητας, η σχέση του ατόμου με την σωματική εμφάνιση θεωρήθηκε θεμελιώδης. Η κουλτούρα του σώματος, αν λάβουμε υπόψη τη διατροφή, την γυμναστική, την ένδυση, την εμφάνιση του προσώπου και άλλους παράγοντες που αφορούν το σώμα, συνιστά κοινή ιδιότητα των δραστηριοτήτων που αφορούν τον τρόπο ζωής στον σύγχρονο κοινωνικό βίο. Ο ναρκισσισμός θα πρέπει να θεωρηθεί ως μια παθολογία του σώματος, μεταξύ άλλων και ότι η σύγχρονη κοινωνική ζωή επιδιώκει εν μέρει να προωθήσει.

Το να μιλήσουμε για το σώμα σημαίνει να μιλήσουμε για το ερωτικό σώμα και τη σεξουαλική του ζωή και συγκεκριμένα για το γεγονός ότι η ερωτική ζωή αποτελεί προτεραιότητα για κάθε άτομο. Η διαφορά των φύλων επιβάλλει την ωρίμανση των σεξουαλικών ενορμήσεων και συνεπώς περιορίζει την έκφραση των προγεννητικών ενορμήσεων. Στις σημερινές μας κοινωνίες, η μονογαμική ετερόφυλη αγάπη δεν θεωρείται πλέον ο κανόνας. Οι κοινότητες των LGBT διεκδικούν, από κάθε άποψη, την ισότητα στο πεδίο της σεξουαλικής ταυτότητας, με την ετερόφυλη κοινότητα. Από την άλλη πλευρά, η σεξουαλική απελευθέρωση τείνει να βρει εναλλακτικές στην μονογαμία και την οικογενειακή ζωή.

Όταν τα άτομα με ναρκισσιστική οργάνωση παλινδρομούν ή αποδιοργανώνονται, συχνά εκδηλώνονται φαινόμενα σύγχρονης μιας νεύρωσης, μιας ψύχωσης, μιας

κατάθλιψης με μελαγχολίας ή μιας σωματοποίησης. Ως ψυχοσωματιστές θα πρέπει να είμαστε σε θέση να εντοπίσουμε αρκετά νωρίς ποια παθολογική οδό θα ακολουθήσει το υποκείμενο: την παραληρηματική οδό, όπου υπάρχει ο αποκλεισμός του ονόματος του Πατρός, το καταθλιπτικό συναίσθημα, το οποίο συνοδεύει την ενσωμάτωση του ναρκισσιστικού αντικειμένου ή την συμπτωματολογία μιας ενεστώσας νεύρωσης, που χαρακτηρίζεται από μια αναπαραστατική ένδεια τραυματικής προέλευσης.

Στην εποχή μας το σύνδρομο χρόνιας κόπωσης, η αγχώδης νεύρωση και η υποχονδρία δεν διαφέρουν από τις σύγχρονες νευρώσεις που περιέγραψε ο Freud. Διαμέσου μιας εργασίας του αρνητικού πάνω στην αντιμεταβίβασή του, ο αναλυτής θα προσεγγίσει αυτό που λείπει, αλλά και τα αντιληπτικά ίχνη, τα οποία δεν έχουν αναπαρασταθεί στο ασυνείδητο και στο προ-συνείδητό. Πρόκειται για ένα απαραίτητο στάδιο ώστε η ψυχοθεραπεία να εξελίχθει προς μια κλασική ανάλυση, διότι έτσι εξουδετερώνεται η παγίδα της ενεστώσας νεύρωσης των καιρών μας.

Μορφές του ναρκισσισμού

Η σημασία του παθολογικού ναρκισσισμού στην μετα-νεωτερικότητα περιγράφηκε από τον Erich Fromm, ο οποίος το 1964 εισήγαγε τον όρο «κακοήθης ναρκισσισμός» για να υποδείξει μία «σοβαρή ψυχική ασθένεια», η οποία εκπροσωπεί την «πεμπτουσία του κακού». Πρόκειται για την πιο βαριά παθολογία, η οποία προέρχεται από την κακοήθη καταστροφικότητα του υποκειμένου. Η Edith Weigert (1967) θεωρεί τον κακοήθη ναρκισσισμό ως το αποτέλεσμα μιας παλίνδρομης απόδρασης της ματαίωσης, διαμέσου της παραμόρφωσης και της διάψευσης της πραγματικότητας. Ο Herbert Rosenfeld (1971) περιέγραψε ως κακοήθη ναρκισσισμό μια ολέθρια μορφή της ναρκισσιστικής προσωπικότητας, όπου η μεγαλομανία σχηματίζεται από τις καταστροφικές πτυχές του εξιδανικευμένου εαυτού. Ο Otto Kernberg (1984) υποστηρίζει ότι ο κακοήθης ναρκισσισμός είναι μέρος του παθολογικού ναρκισσισμού, ο οποίος εκδηλώνεται σε ένα φάσμα ψυχικών διαταραχών που εκτείνεται από τον κακοήθη ναρκισσισμό μέχρι την ψυχοπαθητικότητα, την πιο βαριά μορφή παθολογικού ναρκισσισμού. Ο κακοήθης ναρκισσιστής διακρίνεται από τον ψυχοπαθητικό, επειδή διαθέτει την ικανότητά να εσωτερικεύει τους επιθετικούς και εξιδανικευμένους πρόδρομους του Υπερεγώ,

οδηγώντας έτσι στην εξιδανίκευση των επιθετικών σαδιστικών χαρακτηριστικών του μεγαλειώδους εαυτού.

Ο Green (1983) διέκρινε έναν ναρκισσισμό της ζωής που επιδιώκει την ενότητα του Εγώ και διευκολύνει την αντικειμενοποιούσα λειτουργία και έναν ναρκισσισμό του θανάτου, ο οποίος τείνει στην κατάργηση κάθε διέγερσης και εξυπηρετεί την αποαντικειμενοποιούσα λειτουργία. Ο ναρκισσισμός της ζωής, είναι ένας πράκτορας της ενοποίησης του Εγώ, ο οποίος εμποδίζει την πρόσβαση σε ένα δυναμικό ασυνείδητο, που απειλεί την ενότητα του Εγώ, το οποίο τείνει να το αρνηθεί. Σε ένα διήρημενο Εγώ ο ναρκισσισμός εμφανίζει δύο πτυχές: ένα μέρος επιδιώκει την ενοποίηση και αντιπαραθέτει σε μια μορφή ολοκλήρωσης σε ένα άλλο μέρος, το οποίο αποσυνδέει τα ψυχικά στοιχεία, δηλαδή αντιστρατεύεται σε μια δύναμη που θρυμματίζει και συνιστά το αποτέλεσμα ενός κατακερματισμού. Και αυτό επειδή «... ο ναρκισσισμός επικεντρώνεται, λόγω της ευθραυστότητάς του, στη μόνιμη απειλή του κατακερματισμού» (Green, 2007).

Freud avait signalé la potentialité du narcissisme de conduire à la division du moi (délire) et au déni de la réalité (fétichisme), c'est à dire qu'il subsiste une tendance permanente à la division qui menace le moi. Le narcissisme négatif (de mort), en opposition au narcissisme unificateur (de vie), est voué à l'anéantissement de tout morphème psychique, ce qui constitue une des formes les plus dévastatrices de la pulsion de mort. Selon Freud, la libido narcissique précède la libido d'objet. Le narcissisme apparaît comme le noyau le plus important des pulsions de vie, comme l'axe porteur de tout édifice futur du moi. Le narcissisme durant cette phase constitue la résistance organisée privilégiée contre les pulsions de mort; pourtant cette résistance importante de vie est aussi vulnérable » (Green, 2007, p. 53).

Ο Φρόιντ είχε επισημάνει την δυνατότητα του ναρκισσισμού να οδηγήσει στη διαίρεση του Εγώ (παραλήρημα) και στη διάψευση της πραγματικότητας (φетиχισμός), δηλαδή υφίσταται μια μόνιμη τάση για διάσπαση που απειλεί το Εγώ. Ο αρνητικός ναρκισσισμός (του θανάτου) - σε αντιπαραθήση με τον ναρκισσισμό ζωής, που ενοποιεί- αποσκοπεί στο να εξαλείψει κάθε ψυχικό μόρφωμα, κάτι που συνιστά μία από τις πιο καταστροφικές εκφάνσεις της ενόρμησης θανάτου. Σύμφωνα με τον Freud, η ναρκισσιστική λίμπιντο προηγείται της αντικειμενότροπης λίμπιντο. Ο ναρκισσισμός εμφανίζεται ως ο σημαντικότερος πυρήνας των ενορμήσεων της ζωής, δηλαδή ο κεντρικός φορέας κάθε μελλοντικού οικοδομήματος του Εγώ. Ο

ναρκισσιζμός στην διάρκεια εκείνης της φάσης αποτελεί την μοναδική οργανωμένη αντίσταση εναντίον των ενορμήσεων του θανάτου. Ωστόσο αυτή η σημαντική αντίσταση ζωής είναι ευάλωτη (Green, 2007: 53).

Η αυτάρκεια των ναρκισσιστικών δομών υποδηλώνει την απουσία αντικειμενότροπης λίμπιντο, η οποία ενδεχομένως κινητοποιείται σε ένα δεύτερο χρόνο. Η αντικειμενότροπη λίμπιντο είναι η ενεργητική δύναμη για το σχηματισμό του Εγώ, το οποίο εξασθενεί στην περίπτωση μιας λιβιδινικής αιμορραγίας. Σύμφωνα με τον Green, "για να διασφαλιστεί η επιβίωση της ενόρμησης ζωής, η αντίσταση οργανώνεται γύρω από το λιβιδινικό συμπλήρωμα των ενορμήσεων της αυτοσυντήρησης. Εν ολίγοις, ο αγώνας για τη ζωή στηρίζεται πάνω στον ναρκισσιζμό, που είναι αγάπη και ενότητα του εαυτού και ο οποίος με την σειρά του προέρχεται από μια βάση του αυτοερωτισμού, ο οποίος διατηρεί τα ψυχικά αποκτήματά του επιχειρώντας να τα διατηρήσει στην ύπαρξής του.

Συνέπεια: αυτή η επένδυση θα μπορούσε να οδηγήσει σε συμβιβασμό ενός (ναρκισσιστικού) σώματος το οποίο αντιπαράκειται στις απειλητικές ενορμήσεις θανάτου. Για τον Green αυτή η κατάσταση θα μπορούσε να αποτελεί "αυτό που μάλλον βρίσκεται στο θεμέλιο των ψυχοσωματικών δομών".

Ο ναρκισσιζμός είναι το τελευταίο καταφύγιο του εαυτού του, όταν αυτός απειλείται σοβαρά. Το σώμα γίνεται ένα ακλόνητο προπύργιο της ζωής κι όμως προσβάλλεται από την απώλεια της αντικειμενότροπης λίμπιντο, η οποία είναι η μόνη που θα μπορούσε να συγκολλήσει τις ναρκισσιστικές ρωγμές. Η ναρκισσιστική θωράκιση σχηματίζεται σταδιακά και εμφανίζεται ως άψογη, όμως στην παραμικρή ρωγμή που συμβαίνει αποκαλύπτεται η ευθραυστότητά του.

Η αγάπη για τον εαυτό στον ναρκισσιζμό διασφαλίζει στο Εγώ ένα προσωρινό καταφύγιο. Η ναρκισσιστική μεγαλομανία, αν και αποτελεί μια παγίδα για τον ψυχισμό τροφοδοτεί την αναγκαία δραστηριότητα για την επιβίωσή του και την αυτοεκτίμησή του, που είναι απαραίτητη για να μην καταρρεύσει. Κατά τον Green οι ναρκισσιστικοί περιορισμοί της αντικειμενότροπης αγάπης συνδέονται με το μίσος και ενδεχομένως με την καταστροφικότητα. Άρα μόνη διέξοδο για την ψυχική λειτουργία παραμένει η ενορμητική εμπλοκή. Ο ναρκισσιζμός, μέσα από την επένδυση του Εγώ, αντιτίθεται στον θάνατο και στην ενόρμηση θανάτου που του επιτίθεται.

Η μάχη ενάντια στον θάνατο κερδίζεται πρόσκαιρα από τον ναρκισσισμό, διότι εκκένωσε τις καταστροφικές ενορμήσεις έξω από το Εγώ. Η λίμπιντο θα μπορούσε πλέον να ωριμάσει διαμέσου της αντικειμενότητας σχέσης που έχει εγκατασταθεί. Στο γεννητικό στάδιο, οι ενορμήσεις της ζωής κατευθύνονται προς το αντικείμενο, του οποίου τις επενδύσεις αναζητά το υποκείμενο. Από την δόμηση των θεμελίων του Εγώ, η επένδυση και η αγάπη του αντικειμένου γίνονται προτεραιότητες για τις ενορμήσεις της ζωής, επειδή η σύντηξη με ένα αντικείμενο όπως και με τον ίδιο τον εαυτό είναι μια προτεραιότητα της ενόρμησης της ζωής. Ωστόσο, η μόνη αγάπη που υπάρχει είναι η αγάπη του αντικειμένου. Σκέφτομαι συγκεκριμένα την έννοια του αντιναρκισσισμού του F. Pasche.

Ναρκισσισμός: φορέας ζωής ή θανάτου

Στο βαθμό που ο ναρκισσισμός, ο οποίος προστατεύει το Εγώ του υποκειμένου παραμένει ανοικτός στον άλλον (ναρκισσισμός ζωής) και μπορεί να πραγματοποιεί επενδύσεις και να δέχεται επενδύσεις από άλλους, λαμβάνει χώρα μια διαδικασία αντικειμενοποίησης, η οποία ενισχύει και προστατεύει την ψυχή.

Μια τέτοια ναρκισσιστική οργάνωση μπορεί να λειτουργήσει ως ανοικτό σύστημα προς τους άλλους και να βοηθήσει το υποκείμενο να βγει από τη ναρκισσιστική απομόνωση. Σε αυτές τις περιπτώσεις αναπτύσσεται ένας δευτερογενής ναρκισσισμός, ο οποίος επιτρέπει αφενός να ξεχωρίσει το υποκείμενο από το αντικείμενο, αφετέρου να λάβουν χώρα μεταξύ τους αντικειμενότητες ανταλλαγής, ιδιαίτερα σαδομαζοχιστικές, οι οποίες επιτρέπουν την κινητοποίηση των σεξουαλικών ενορμήσεων (Green, 1993). Αλλά και όταν υπήρχε σύγχυση ανάμεσα στην ενορμητική δυναμική της αγάπης και του μίσους, οι υφιστάμενες σχέσεις αγάπης και μίσους προϋπέθεταν ένα αντικείμενο που διαφοροποιείται από το υποκείμενο.

Αν όμως το υποκείμενο υποστεί επαναλαμβανόμενους και μη επεξεργασίμους τραυματισμούς, οι ψυχοσωματικές παλινδρομήσεις και οι αποδιοργανώσεις που εμφανίζονται απειλούν την ψυχοσωματική ομοιότητα. Το υποκείμενο αποεπενδύει τον κόσμο και επιλέγει την ακινησία και την απομόνωση που επιβάλλει ο ναρκισσισμός του θανάτου. Ο μαζοχισμός που εμφανιζόταν σε αυτό το πλαίσιο δεν παρέχει καμία λιβιδινική ικανοποίηση και δεν προστατεύει το ψυχή. Πρόκειται για έναν μαζοχισμό θανάτου (Rosenberg, 1991).

Ο ναρκισσισμός θανάτου προέρχεται από πρώιμους και ύστερους τραυματισμούς και μπορεί να κατανοηθεί ως σκληρή αντίσταση του υποκειμένου σε κάθε αλλαγή, σε κάθε μετατόπιση, η οποία το φέρνει συχνά αντιμέτωπο με μια ανυπόφορη πραγματικότητα, μια πραγματικότητα στην οποία δεν μπορεί να προσαρμοστεί. Το υποκείμενο προτιμάει την ψυχική ακινησία, την απομόνωση και την απο-αντικειμενοποίηση. Έτσι παγιδεύεται σε ένα κλειστό σύστημα με μοναδική διέξοδο το ιδεώδες εγώ, καθαρή καλλιέργεια της ενόρμησης της καταστροφικότητας.

Στην πραγματικότητα, υπάρχει μια κοινωνική οδύνη που οφείλεται στον περιορισμό του ψυχικού χώρου και η οποία αντικατοπτρίζει την υφιστάμενη φτώχεια των σχέσεων με τα εσωτερικά αντικείμενα και τον έξω κόσμο. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η έλλειψη ωρίμανσης των ενορμήσεων και του ψυχισμού καθίσταται εμφανής, ιδιαίτερα εάν στην ιστορία του υποκειμένου διαπιστώνουμε μια πρωιμότητα του εγώ, η οποία συχνά είναι αποτέλεσμα την κοινής διάψευσης του υποκειμένου με τον γονιό. Όταν θα είναι ενήλικας, δεν θα επαναλάβει την ίδια στάση, διαψεύδοντας την κόλαση που ζει στην επαγγελματική και στην κοινωνική του πραγματικότητα;

Ο Pierre Marty και το Ιδεώδες Εγώ

Σε ορισμένες περιπτώσεις σοβαρών σωματοποιήσεων, όπου θριαμβεύει ο ναρκισσισμός θανάτου, διαπιστώνουμε τη σιωπηλή δράση του Ιδεώδους Εγώ. Το Ιδεώδες Εγώ συνιστά πάντα στο μικρό παιδί μια πρόσκαιρη πρωταρχική ναρκισσιστική οντότητα - ίσως ένα απομεινάρι του πρωτογενούς ναρκισσισμού - στη διαδικασία ωρίμανσης των ενορμήσεων και του ψυχικού οργάνου και αφορά την προ-γεννητική και την προ-οιδιπόδεια περίοδο. Το Ιδεώδες Εγώ γίνεται αντιληπτό μέσα από τις άκαμπτες απαιτήσεις του στην νεύρωση της συμπεριφοράς, στην μηχανιστική σκέψη και τελικά στην θεμελιώδη κατάθλιψη.

Σύμφωνα με τον Marty (1980), το Ιδεώδες Εγώ δεν είναι ένας ενδοψυχικός σχηματισμός αλλά μάλλον προκύπτει από τη ναρκισσιστική παντοδυναμία του παιδιού, μία ιδιαίτερη ψυχική έκφανση ενός γενικού φαινομένου που συνδέεται με την υπέρβαση του μέτρου, που εκδηλώνεται κατά τη διάρκεια μιας πρώιμης φάσης της ανάπτυξης και που χαρακτηρίζεται από την έλλειψη προσυνειδητών αναπαραστάσεων του χώρου, οι οποίες να έχουν εξελιχθεί επαρκώς. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου, η γλώσσα είναι πιο εξελιγμένη σε σχέση με την οργάνωση του

σωματικού σχήματος και την απεικόνιση της εξωτερικής πραγματικότητας. Η τελευταία δεν διαφοροποιείται σαφώς από την εσωτερική πραγματικότητα και το ίδιο το σώμα του υποκειμένου. Εάν το Ιδεώδες Εγώ εξακολουθεί να λειτουργεί, αυτό αποτελεί ένα σημείο ότι η αισθητηριο-κινητική προσαρμογή και ο συντονισμός του υποκειμένου στις σχέσεις του με τα αντικείμενα, ήταν ανέφικτα.

Κατ' αρχήν το ιδεώδες εγώ προέρχεται από το φανταστικό και οδηγεί σε ταυτίσεις που σχηματίζονται διαμέσου των προσυνειδητών αναπαραστάσεων, με τις οποίες οι πρωταγωνιστές ταυτίζονται (ενδεχομένως υποδεικνύονται ή και ονομάζονται). Όμως σε αυτές τις αναπαραστάσεις του εαυτού, τα εξωτερικά αντικείμενα δεν διαφοροποιούνται σαφώς από τα εσωτερικά αντικείμενα και αναμιγνύονται σε αμοιβαίες εγκολπώσεις. Εκδηλώνεται μια ψυχική κατάσταση όπου η προσαρμογή στα αντικείμενα δεν είναι εφικτή. Το Ιδεώδες Εγώ ενεργεί μόνιμα σε ορισμένες σοβαρές οριακές οργανώσεις (νεύρωση της συμπεριφοράς) ενώ σε κάποιες άλλες ελαφρές μεταίχιμες οργανώσεις (νεύρωση του χαρακτήρα) το Ιδεώδες Εγώ εμφανίζεται κατά τη διάρκεια της αποδιοργάνωσης ή της ψυχοσωματικής παλινδρόμησης του υποκειμένου όταν υποβαθμίζεται το Ιδεώδες του Εγώ.

Η δύναμη και η διάρκεια του Ιδεώδους Εγώ στην ψυχοσωματική οικονομία του υποκειμένου εξαρτάται από την ποιότητα της «λογοκρισίας της ερωμένης» (Fain και Braunschweig, 1975). Όσο περισσότερο αυτή η λειτουργία της μητέρας είναι ανεπαρκής, τόσο περισσότερο το Εγώ δυσκολεύεται να αναπτυχθεί και απαιτεί την συνεισφορά της ναρκισσιστικής λίμπιντο ώστε να διατηρηθεί η συνοχή του. Μάλιστα για να αντισταθμίσει τις ναρκισσιστικές ελλείψεις θα επενδύσει ένα υπερβολικό ιδεώδες. Το Ιδεώδες Εγώ του παιδιού πιθανότατα διαμορφώνεται διαμέσου της ταύτισης με τον ναρκισσισμό της μητέρας και είναι το αποτέλεσμα της παράκαμψης της λίμπιντο από το πρωταρχικό αντικείμενο.

Il me semble que la qualité de la mère intriquante (B. Rosenberg) joue aussi un rôle important dans le destin du moi-idéal dans le psychisme du sujet. L'insuffisance de cette fonction de la mère a des conséquences graves sur la constitution du masochisme primaire et par la suite sur la fonction symbolique. Seulement lorsque le moi évolue sans entrave, le Moi-idéal disparaît et laisse sa place à l'idéal du moi. Si plus tard se produit une régression ou une désorganisation qui entraîne une déqualification du couple Surmoi/Idéal du Moi le moi-idéal pourrait resurgir secondairement.

Μου φαίνεται ότι η ποιότητα της συνδέουσας μητέρας (B. Rosenberg) παίζει επίσης ένα σημαντικό ρόλο στο πεπρωμένο του Ιδεώδους Εγώ στον ψυχισμό του υποκειμένου. Η ανεπάρκεια αυτής της λειτουργίας της μητέρας έχει σοβαρές επιπτώσεις πάνω στην συγκρότηση του πρωταρχικού μαζοχισμού και στη συνέχεια στη συμβολική λειτουργία. Μόνο όταν το Εγώ εξελίσσεται ανεμπόδιστα, το Ιδεώδες Εγώ εξαφανίζεται και αφήνει τη θέση του στο Ιδεώδες του Εγώ. Εάν αργότερα συμβεί μια παλινδρόμηση ή μια αποδιοργάνωση του Εγώ, η οποία οδηγεί σε μια ποιοτική υποβάθμιση του ζεύγους Υπερεγώ/Ιδεώδες του Εγώ, το Ιδεώδες Εγώ μπορεί να επανεμφανιστεί δευτερογενώς.

Η υπέρβαση του μέτρου, που συνδέεται με το Ιδεώδες Εγώ, εκδηλώνεται όταν ένα ή περισσότερα από τα τρία μέσα που διασφαλίζουν το μέτρο είναι ανεπαρκή: α) το χωρο-χρονικό αίσθημα που αποκτάται και του οποίου η ποιότητα εξαρτάται από τη σχέση με το πρωταρχικό αντικείμενο, β) το Ρcs με όλα τα συστήματα σύνδεσης, τα οποία συνιστούν εμπόδια στην υπερβολή, γ) το Εγώ μετά το οιδιπόδειο σύμπλεγμα.

Το Ιδεώδες Εγώ διαχωρίζει τον ψυχισμό από το σώμα και συνεπώς το αποψυχοποιημένο σώμα γίνεται ευάλωτο. Αυτή η κλινική διαπίστωση συμβαδίζει με την ανεπάρκεια του προσυνειδητού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το πρώιμο Εγώ και ο φαλλικό ναρκισσισμός.

Το σώμα θα μπορούσε να προσβληθεί και ακόμη να πεθάνει με πολλούς τρόπους εάν πληγεί ο ψυχισμός. Όμως υπάρχουν τρεις καταστάσεις, όπου θριαμβεύει η ενορμηση θανάτου και στις οποίες η πολιτισμός παίζει κάποιον ρόλο: η αυτοκτονία, ο θάνατος από νόσο και ο θάνατος από το γήρας. Ως ψυχοσωματιστές, μας ενδιαφέρει ιδιαίτερος η νόσος, όπου η ψυχή αφήνει έρημο το σώμα είτε επειδή από την πρώιμη τραυματισμένη παιδική ηλικία ο ψυχισμός (Εγώ) πολυδιασπάστηκε είτε επειδή αποδιοργανώθηκε ύστερα από τραυματισμούς, χωρίς τα συστήματα (ψυχικής ή σωματικής) παλινδρόμησης να επιτυγχάνουν να ξαναζωντανέψουν τον ψυχισμό είτε ακόμα επειδή ο ψυχισμός εξαντλείται από την επανάληψη ή από την ατέρμονη παράταση των συγκρουσιακών καταστάσεων και ύστερα από τις διαρκείς και επαναλαμβανόμενες υπερβολικές διεγέρσεις, αποεπενδύει όλα, συμπεριλαμβανομένων και των παλινδρομήσεων. Σχετικά με το γήρας μπορούμε να

θεωρήσουμε ότι οι ενορμήσεις της ζωής εξασθενούν στο βαθμό που και το σώμα εξασθενεί.

BIBLIOGRAPHIE

Dodds, E.R. (1959). The Greeks and the Irrational. University of California Press, Berkley U.S.A

Fromm, E. (1964). The Heart of Man,

Green, A. (1983). Narcissisme de vie, narcissisme de mort. Éditions de Minuit.

Rosenfeld, H. (1971). A clinical approach to the psychoanalytic theory of the life and death instincts: an investigation into the aggressive aspects of narcissism. I.J.P. 52: 169-78)

Savvas Savvopoulos

12-06-19